

**Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Akım Kalan
Devletleşme Teşebbüsü (1846 – 1877)**

Resul ŞAHSİ*

Özet

Govşut Han, 1857 yılı öncesinde Serahs ve Tecen Nehri'nin aşağı akımlarında, bu tarihten sonra Merv'de yaşayan Teke Türkmenlerinin lideri ve XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde faaliyet gösteren önemli Türkmen hanlarından biridir. XIX. yüzyıl Türkmen tarihinin en önemli olaylarından olan 1855 tarihinde Hive'ye ve 1860'da da Kaçarlara karşı kazanılan Türkmen zaferlerinin Govşut Han liderliğinde gerçekleşmesi, Hive zaferinin hemen akabinde Govşut Han'ın kabilesini Merv'e taşıması ve burada ilgili tarihe kadar Türkmen siyasi ve sosyal örgütlenmesinde tesadüf edilemeyen uygulamalar başlatması bu lideri bilhassa dikkat çekici kılmaktadır. Govşut Han'ın düzenli iç güvenlik kuvveti kurması, bir baraj inşa ettirmesi, çeşitli kabile içi siyasi organlarından aktif olarak yararlanması, tarım, göçebe hayvancılık ve yağmacılıkla geçinen kabilesinin tarımsal eğilimlerini destekleyerek yerleşik hayata geçişi teşvik etmesi, XVI. yüzyıl sonrasında Hazar Ötesi Türkmenleri'nde tespit edilmeyen bağımsız bir devlet kurma temayülü olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Teke, Türkmen, Merv, Hive, Kaçar.

**Unachieved Attempt at Statification of Merv Tekkes under Koushut
Khan (1846-1877)**

Abstract

Goushot Khan, one of the prominent khans of the Tekkeh Turkmens, who lived in the lower courses of the Serakhs and Tejen rivers until 1857 and in Merv after that date, was one of the most prominent khans of the Turkmen people. The implementation of the

---

* Dr., resulsahsi@outlook.com

(Makale gönderim tarihi: 02.09.2020; Makale kabul tarihi: 02.12.2020)

74 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Turkmen victories over Khiva in 1855 and the Qajars in 1860, which were one of the most important events in the history of Turkmenistan in the 19th century, took place under the leadership of his and immediately after the victory in Khiva, moving his tribe to Merv and started some practices that until that moment could not coincide with the political and public organization of Turkmenistan, these are what making this leader especially outstanding. In addition to these, Govshut Khan's creation of regular internal security organisation, the construction of a dam, use of varied tribal political bodies as active, encouraging settlement by supporting the agricultural tendencies of his tribe, which led agriculture, nomadic animal husbandry and looting, can be seen as a tendency to create an independent state which was not found among the Trans-Caspian Turkmens after the 16th century.

Keywords: Tekke, Turkmen, Merv, Khiva, Qajar.

Teke Kabilesinin Kısa Tarihi

Tekeler, Hazar Ötesi Türkmenleri veya Türkistan Türkmenleri olarak adlandırılan, günümüz Türkmenistan Türkmen kabilelerinin en önemlilerinden biridir. Bu kabilenin Türkistan kaynaklarında ilk zikredilişi XII. ve XIII. yüzyıllardır. Bu tarihlere ait efsane ve rivayetlerde Tekelerin Hoca Ahmet Yesevi'ye hizmet ettikleri ve XII. yüzyılda Maverâünnehir'e göç ettikleri ifade edilmektedir.¹ Bunun ardından kabile, ancak XVI. yüzyılda yeniden kaynaklarda görülmeye başlamıştır. Ebu'l Gazi'nin *Şecere-i Terakime*'sinde bu kabilenin Salurlardan Toy

---

¹ A. R. İhsanov, "Turkmeni-Tekintsı v XVII- Naçale XVIII V.", *Turkologiçeskiy Sbornik 2011- 2012*, Politiçeskaya i Etnokulturnaya İstoriya Turkskih Narodov i Gosudarsv, Nauk- Vostoçnaya Literatura, Moskva 2013, s. 153; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar*, Çev. Ekber N. Necef- Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s. 336-337.

Tutmaz isimli bir kimseden türediği kaydedilmiştir.² *Şecere-i Türk*'te kabile Hive hanı Sufyan Han (1529 - 1535) devrinde Yomut ve Sarıklarla birlikte "Taşkı Salır" kabile birliği içinde zikredilmiş ve Küren Dağ civarında yurt tuttuğu belirtilmiştir.³ Ebu'l Gazi'nin Hive tahtına çıkışında ise kabile Ebulhan (Balhan) dağı civarında oturuyordu.⁴ Ebû'l-Gazi'nin Nesa ve Durun'u ele geçirmesinde esas kuvvetleri Tekelerdi.⁵ Tekelerin Güney Türkmenistan vahalarına göç etme süreçleri, 1640 yılından itibaren Mangışlak'ı etkileyen ve XVIII. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdüren Kalmuk akınları ile ilgili olmalıdır. Bundan önce Mangışlak civarını da etkileyen Nogay saldırılarının Tekeleri ne şekilde etkilediği konusunda kaynaklarda bir kayıt yoktur. Nihayet Kürendağ ve Balhan civarında bulunan Tekeler önce Kızıl Arvat'a göç etmiş, ardından tedricen Ahal bölgesini ele geçirerek buradaki Yemreli, Ali-eli, Mürçeli, Karadaşlı gibi Türkmen kabilelerini bölgeden büyük ölçüde çıkarmıştır. Tekelerin Ahal'ı ele geçirme tarihi tam olarak kaydedilmiş değilse de kaynaklarda Şah II. Tahmasb devrine (1722-1732) işaret olunmaktadır.⁶ XVIII. yüzyılda Durun'un doğu ve batısında ve Harezm bölgesinde Tekeler vardı.⁷ Ahal'da su ve arazi yetersizliği ve Hive'nin saldırıları nedeniyle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Tekeler buradan Aşağı Tecen vahasına göç ettiler. Ancak buradaki Teke varlığı daimi değildi ve Kaçar saldırıları nedeniyle buradaki Tekeler zaman zaman Merv'e göç ediyor ve bir süre sonra geri dönüyorlardı.⁸ Öte yandan Harezm'deki Tekeler Nadir Şah'ın ölümünden sonra hanlıktaki

² Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime Türklerin Soy Kütüğü*, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, ty, s. 218.

³ Ebu'l Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, Çağatay Türkçesinden Çeviren: Rıza Nur, Sadeleştiren: Yunus Yiğit, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 186, 227, 230.

⁴ Ebu'l Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, s. 260.

⁵ Wolfgang König, *Die Achal-Teke: Zur Wirtschaft und Gesellschaft einer Turkmenengruppe im XIX Jahrhundert*, Berlin 1962, s. 13.

⁶ Murad Annanepesov, *Hozyaystvo Turkmen V XVIII-XIX vv.*, Edt.: L. Dryamova, Aşgabat, 1972.

⁷ König, *Die Achal-Teke*, s. 13.

⁸ Annanepesov, *Hozyaystvo Turkmen*, s. 46; König, *Die Achal-Teke*, s. 21.

76 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Yomutlarla girdikleri mücadeleyi kaybederek 1767 yılında burayı terk etmek zorunda kaldılar.⁹ Buhara Emiri Şah Murad'ın Hive ve Merv seferine katılan F. Yefremov, 1774 tarihinde Ceyhun'un aşağı akımlarında Teke ve Salur kabilelerinin bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁰ XIX. yüzyılda Tekeler, Ahal dışında Tecen vahası ve Merv'de yaşıyorlardı. Yüzyılın ilk yarısında buradaki hâkim kuvvet Sarık kabilesiydi ve Tekeler Murgab'ın aşağı akımlarında bulunan Kara-yab bölgesinde yaşıyorlardı.¹¹ Kaçarların Horasan valisi Abbas Mirza'nın 1832 yılında Serahs'ı Salurlardan almasının ardından buraya da Ahal'dan Tekeler göç ettiler.¹² Govşut Han, Ahal'dan Serahs'a göç eden bu Teke grubuna mensuptu.

Govşut Han Hakkında Erken Bilgiler (1823 – 1855)

Govşut Han 1823 yılında, muhtemelen Ahal'ın Beşkale mevkiinde dünyaya geldi. Babası Övezdurdu Batır'dır. Tekelerin Toktamış bölümü, Beg uruğu, Gökçe tiresine mensuptur. Baba Han, Bayramalı Han, Nobat Han, Hücrep Han, Hallı Han isimli beş oğlu ve Düzöv isimli bir kızı vardır.¹³

Govşut ismi günümüzde Türkmenistan'da hayli yaygındır. Buna karşın XIX. yüzyıl Türkmenlerine dair kaynaklara yansıyan kişi adlarında bu isme nadiren tesadüf edilir.¹⁴ Bu isim Selçuklular devri Oğuz ve

⁹ Annanepesov, *Hozyaystvo Turkmen*, s. 64 – 65.

¹⁰ F. S. Yefremov, "Rossiyskogo Unter-Ofitsera, Kotoriy Nine Praporşçikom, Devyatiletnee Stranstvovanie, Priklyuçenie v Buharii, Hive, Persii i İndii i Vozvraşçenie ego Ottuda Çerez Angliyu v Rossiyu, Pisannoe im Samim v Sankt-Peterburge 1784 goda", *Russkaya Starina*, 1898, s. 132

¹¹ Shir-Muhammad Mirab Munis-Muhammad Riza Mirab Agahi, *Firdaws al-Iqbal: History of Khorezm*, Çev. Yuri Bregel, Leiden, 1988, s. 505 – 506.

¹² Murad Annanepesov, *Hozyaystvo Turkmen*, s. 116.

¹³ N. V. Atamammedov, *Turkmen Hanları ve Serdarları, Turkmenistan İlimler Akademiyası Entsiklopediya Neşriyatı, Aşkabat 1992, s. 18.*

¹⁴ Govşut ismi Rusça kaynaklarda büyük ölçüde "Kauşut" (Каушут - Каушутъ) veya "Kouşut" (Койшут), İngilizce kaynaklarda ise "Kousheed", "Khurshid", "Kourschid", "Kouchid", "Kaushid" olarak kaydedilmiştir. Valentine Baker, *Clouds in the East: Travels and Adventures on the Perso-Turkoman Frontier*,

Türkmenler arasında yaygın olan “Kafşut-Kafşit” ismiyle ilişkili olmalıdır. *Divanu Lüğati't-Türk'te* Kafşut bir erkek adı ve “iki hükümdarın, ülke güvenliği için tokalaşıp barışması” anlamlarıyla açıklanmıştır.¹⁵ İsmi “kavuşmak, birleşmek” kökünden türediği anlaşılıyor. XIX. yüzyıl Türkmen çadırlarında çadırın köşelerini birleştiren mafsallara “kafşit” adı verilirdi.¹⁶ Bilhassa Selçuklular devrinde çeşitli vesilelerle bu isme birkaç kez tesadüf edilmektedir.¹⁷ Selçuklu Sultanı Alparslan, zaman zaman Harezm'e saldıran Türkmenleri itaat altına almak üzere 1066 yılında Mangışlak'a sefer

---

London 1876, s. 223; Edmond O'Donovan, *The Merv Oasis; Travels and Adventures East of the Caspian During the Years 1879-80-81 Including Five Months Residence Among the Tekkes of Merv*, C. II, Smith, Elder & Co., London 1882, s. 122, 126, 138; James Bassett, *Persia The Land of the Imams, A Narrative of Travel and Residence 1871-1885*, Glasgow - Edinburg - Dublin 1887, s. 239; G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports Recieved From Captain The. Hon. G. C. Napier, Bengal Staff Corps, on Special Duty in Persia*, London 1876, s. 4, 5, 37, 58, 165, 166, 169, 170, 173, 174, 327, 332; Charles Edward Stewart, *Through Persia in Disguise: With Reminiscences Of The Indian Mutiny*, Edt. Basil STEWART, George Routledge & Sons, Ltd., London 1911, s. 400; C. Davletov, - A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmenii K Rossii*, Edt. : A. K. Karriyev - H. A. Halfin, İlim Yayınları, Aşkabat, 1972, s. 14; F. A. Mihaylov, - A. Bogolyubov, *Tuzemtsi Zakaspiyskoy Oblasti i İh Jizni*, Aşkabat 1900, s.32, 61; *Materialı po İstorii Turkmen i Turkmenii*, C. II, İranskie, Buharskie i Hivinskie İstoçniki,, Edt. V. V. Struve - A. K. Borovkova - A. A. Romaskeviça - P. P. İvanova, İzdatelstva Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1938, s. 253, 372, 601, 604. XIX. yüzyıl Türkmen tarihi kayıtlarında Govşut Han dışında bu ismi Govşut Serdar adlı bir Yomut lideri taşımaktadır. Govşut isminin Karakalpaklarda daha çok rastlanması dikkat çekicidir. Yu. E. Bregel, *Dokumenti Arhiva Hivinskih Hanov Po İstoriii i Etnografii Karakalpakov*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1867, s. 157, 199, 322; *Mitt II*, s. 372.

¹⁵ Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin*, Hazırlayanlar: Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 694.

¹⁶ Peter Alford Andrews, "Horasan'ın Beyaz Evleri: İranlı Yomut ve Gökenlerin Keçe Çadırları", Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, s. 180

¹⁷ Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001, s. 205-208.

düzenledi. Selçuklu ordusunu burada Kıfşat (Kafşut) ve Cazi (Çarığ – Cazığ) isimli Türkmen ve Kıpçak beyleri karşıladı. Bu beylerden Kıfşat kısa bir direnişin ardından teslim olurken Alparslan'ın ordusuna direnen Cazi'ye bağlı otuz bin kişilik kuvvet savaş neticesinde dağıtıldı. Agacanov'a göre Kıfşat ve Cazi, Kıpçak ve Yazır kelimelerinin bozulmuş telaffuzlarıdır.¹⁸ Öte yandan *Ravzatu's-Safa*'da Kafşut ve Cazağ olarak kaydedilen bu iki isim boy ismi değil şahıs ismidir.¹⁹ Ahmed b. Mahmud'un *Selçuknamesi*'nde de Kafşut'un etnik menşei hakkına bilgi verilmeyip Alparslan'ın Mangışlak üzerine yürüdüğü ve Kafşut'un af dilediği anlatılmıştır.²⁰ Faruk Sümer'e göre 1066 yılında Mangışlak'taki Oğuzların başbuğu Kafşut iken Üst-Yurt platosundaki Oğuz ve Kıpçakların başbuğunun adı Çarığ idi.²¹ Her ne kadar araştırmacılar aynı kaynaklardan yararlanmış olsalar da zaman zaman Kıfşat'ın Caziğ isimli Kıpçak boyunun başbuğu olduğu biçiminde yorumlara da tesadüf edilmektedir.²²

Govşut Han'a dair kaynaklara yansıyan ilk bilgi, Horasan'da Kaçarlara karşı Sâlâr isyanına Türkmenlerin destek vermesine dairdir. Kaçar Şahı Muhammed Şah'ın kuzeni olan ve babası Allahyar Han'a vekâleten Horasan valiliğini yürüten Muhammed Hasan Han Sâlâr'ın, Horasan'daki kimi meseleler nedeniyle babası Allahyar Han'ın sürgüne gönderilmesi üzerine 1846 yılında isyan etti. Bu isyana Sâlâr isyanı adı

---

¹⁸ Agacanov, *Oğuzlar*, s. 334, 360.

¹⁹ Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safa fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 107-108.

²⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2011, s. 80, 273.

²¹ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 634, 644; Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 3; Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s.88.

²² Ahmet Gökbek, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 65; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 144.

verilir.²³ Tekeler başta olmak üzere Türkmenler bu isyanı desteklediler. İsyanı destekleyen Türkmen liderler arasında Ahal'dan Kara Oğlan, Serahs'tan da Oraz ve Govşut Han öne çıkmaktadır.²⁴ Afgan tarihçi Feyz Muhammed Katib Hazara'nın aktardığına göre 1848 yılının Eylül ayında İran Şahı Muhammed Şah Kaçar'ın vefatı ve yerine Nasıreddin Şah'ın geçmesi sırasında Hasan Han Sâlâr ve Bucnur İlhanisi Cafer Kulu Han bağımsızlık elde etmek için Horasan Valisi Hamza Mirza'ya isyan ettiler. Ancak başarılı olamayınca Serahs reisi Oraz Han'a sığındılar. Bir süre sonra Meşhed'e saldırmak üzere Türkmenlerin desteğini istediler. Hasan Han Sâlâr Meşhed'e saldırırken Cafer Kulu Han da Hasan Han'ın isteği üzerine Herat Valisi Vezir Yar Muhammed'e giderek ondan destek istedi. Bu sırada Hamza Mirza'nın kimi birlikleri Meşhed'deki pazarları ve şehir halkını yağmalamaya başladılar. Bunun üzerine şehrin önde gelenleri ve din adamları Hasan Han'a mektup yazarak şehre girip bu yağmaları durdurmasını istediler. Böylece Hasan Han, Oraz Han ve Govşut Han'ın yönettiği iki bin Serahs Türkmeni ile şehre girdi. Hasan Han ve Türkmenlerin şehre girişi sırasında bir çatışma yaşanmadı. Bu sırada Herat Valisi Vezir Yar Muhammed de Cafer Kulu Han'la birlikte şehre girmişti. Vezir Yar Muhammed görünüşte Hasan Han Sâlâr'ı desteklerken aslında Hamza Mirza taraftarıydı. Şehre girdikten sonra şehrin kalesinde muhasara altında bulunan Hamza Mirza'ya bir mektup göndererek asıl niyetinin bu isyanı sonlandırmak olduğunu bildirdi. Ardından ordusuyla şehrin kalesine giderek Hamza Mirza ile buluştu ve Cafer Kulu Han'ı tutuklattı. Ardından Hamza Mirza ile birlikte Herat'a gittiler. Bu sırada Cafer Kulu Han da taraf değiştirdi ve Hamza Mirza'nın saflarına katıldı. Ardından 1849 yılının başında İran Şahı Nasıreddin, Murat Mirza'yı Meşhed üzerine gönderdi. Kaçar

²³ Vasili Vlademiroviç Barthold, *A History of the Turkman People*, s. 169; *Mitt II*, s. 240 – 243.

²⁴ N. V. Atamammedov, *Turkmen Hanları ve Serdarları*, s. 17; Abbas Amanet, *Pivot of the Universe Nasir Al-Din Shah Qajar and the Iranian Monarchy, 1831–1896*, University of California Press, Berkeley -Los Angeles-Oxford 1993, s. 114.

kuvvetlerinin yaklaştığını öğrenen Sâlâr, Meşhed'den çekildi.²⁵ Kaçar devri İran tarihçisi Muhammed Hasan Han'ın *Tarih-i Muntazam-i Nasiri* isimli eserine göre ise Hasan Han Sâlâr ilk isyanından sonra Kuçan ve Bucnurd'da kabul edilmeyip Ahal'da Kara Oğlan Onbegi isimli Türkmen lideri tarafından misafir edildi. Bu sırada Bucnurd'a yeni atanan Muhammed Ali Han isimli valinin halka kötü davranması üzerine bölge halkı Hasan Han Sâlâr ve Cafer Kulu Han'a başvurdu. Hasan Han Sâlâr ve Cafer kulu Han bu davet üzerine Kara Oğlan'a bağlı iki bin Türkmen atlısıyla Bucnurd'a saldırarak burayı ele geçirdiler. Ancak Horasan Valisi Hamza Mirza'nın bölgeye kuvvet göndermesi üzerine yeniden Ahal'a çekildiler. 1847 yılının Aralık ayında Cafer Kulu Han, Hamza Mirza'nın Meneh'deki birliğine saldırı düzenlese de bir başarı elde edemedi. Bir süre sonra Sâlâr buradan Kuçan'a gitmek istese de Kaçar kuvvetlerinin aldığı tedbirler nedeniyle bu mümkün olmayınca Serahs aksakalı Oraz Han'ın yanına gitti. Buradan Kaçarlara bağlı kimi Horasan valilerinin de desteği ile Meşhed'e yönelik teşebbüslerde bulunsa da başarılı olamadı. Bu sırada Sâlâr'ın Meşhed'deki yakınları şehri yağmalamaya başladılar. Şehir halkı da bunun üzerine Sâlâr'ı şehre davet ettiler. Sâlâr'ın yanında Kara Oğlan Onbegi ile Serahs Türkmenlerinin liderleri olan Oraz ve Govşut hanlar vardı. Bu sırada Muhammed Şah da öldü. Yerine geçen Nasireddin Şah, Meşhed'e Sultan Murat Mirza komutasında bir ordu göndererek isyana son verdi.²⁶ İran tarihçisi Muhammed Taki Han'nin *Nasirü't-Tevarih* isimli eserinden Sâlâr'ın 1849 yılının sonu ve 1850 yılını başında Sultan Murad Mirza tarafından muhasara edildiği, Türkmenlerin bu sırada şehirde bulunduğu ve Sultan Murat Mirza'nın birlikleri ile çatıştıkları, nihayet Sâlâr'ın idam edilerek isyanın sonlandırıldığı anlaşılıyor.²⁷

---

²⁵ Feyz Muhammed Katib Hazarah, *Sirac el-Tevarih (The history of Afghanistan: Fayz Muhammad Katib Hazarah's Siraj al-tawarikh)*, C. II, Çev. R. D. McChesney, Brill, Leiden-Boston 2013, s. 21-23.

²⁶ *Materialı po İstorii Turkmen i Turkmenii*, C. II, İranskie, Buharskie i Hivinskie İstoçniki, Edt. V. V. Struve-A. K. Borovkova-A. A. Romaskeviça-P. P. İvanova, İzdatelstva Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1938, s. 245.

²⁷ *Mitt II*, s. 243.

Bu isyan sonrasında isyana karışan Serahs ve Ahal Tekeleri üzerindeki Kaçar baskısı artmıştı. Türkmenlerin Sâlâr'a yardım etmeleri Şah'ın Türkmenler üzerine yürümesinde ilave bir neden teşkil ediyordu ve bu saldırılarda Ahal ve Serahs ön planda olacaktı.²⁸ 1850 yılının sonunda Nasireddin Han, Horasan valisi Sultan Mirza'ya Serahs Türkmenlerinden vergi alması ve Meşed'e yaptıkları akınları önleme emri verdi. Sultan Murad Mirza öncelikle Meşhed'deki bütün Türkmenlerin tutuklanmasını emretti. Böylece Serahs Türkmenleri kendileri üzerine gelecek ordudan haberdar olamayacaktı. Ardından topladığı orduyla Serahs üzerine yürüdü. Ordu bir süre Serahs civarındaki Türkmenleri yağmaladı. Ardından Serahs'taki kaleyi muhasara altına aldı. Türkmenler bu sırada Merv seferinde bulunan Muhammed Emin Han'dan yardım istediler. Han'ın gönderdiği iki bin atlı Sultan Murad tarafından pusuya düşürüldü. Ancak Türkmenlerin de Hive birliklerine katılmaları sonrasında Sultan Murad bölgeden çekilmek zorunda kaldı.²⁹ Türkmenlerin Türbet-i Cam bölgesini yağmalamaları üzerine sonraki yıl yaptığı sefer hazırlıkları sırasında Türkmenler Sultan Murad'a itaat bildirdiler ve af dilediler. Bunun üzerine Sultan Murad, Deregez valisi Abbas Kulu Han'ı Serahs Türkmenleri üzerine vali olarak atadı. Ancak birkaç ay sonra Abbas Kulu Han bölgeden ayrılmak zorunda kaldı.³⁰ 1852 yılında Sultan Murad Han'ın yeni bir sefer hazırlığı içinde olduğunu öğrenen Serahs Türkmenleri, Oraz Han liderliğinde Meşhed'e giderek Kaçar otoritelerine itaat ve önde gelen Türkmenlerden elli kişinin Meşhed'de rehin olarak bulundurulması karşılığında Sultan Murad'ı bu seferden vaz geçirdi.³¹

Böylece Türkmenler, bir anlamda İran kontrolüne girmiş oluyorlardı. Öte yandan bu yıllarda Hive Hanı Muhammed Emin Han da başta Merv ve Ahal olmak üzere Güney Türkmenistan şehirlerine

²⁸ C. Davletov-A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmenii k Rossii*, Edt. A. K. Karriyev-H. A. Halfin, İlim Yayınları, Aşkabat 1972, s. 19.

²⁹ *Mitt II*, s. 245 – 247.

³⁰ *Mitt II*, s. 247 – 248.

³¹ *Mitt II*, s. 250.

seferler düzenliyor ve Türkmenleri tam itaat altına almaya çalışıyordu. 1855 yılında Merv'e düzenlediği sefer sırasında Serahs Tekeleri de kendisine elçiler göndererek itaat bildirdiler. Ancak Muhammed Emin Han, Serahs Tekelerinin Merv'e göç etmelerini emretti. Tekeler bu emre itiraz etseler de han ısrarcı oldu ve durumu kontrol etmek üzere Serahs'a asker gönderdi. Serahs'a gönderdiği kimseler buradaki Tekelerin isyana meyilli olduğunu aktardılar. Böylece han, bizzat ordusunun başına geçerek Serahs üzerine yürüdü ve Türkmenlerin kalesini muhasara etti. Yaşanan çatışmalar sırasında Türkmenler kaleden çıkarak Hive birliklerine saldırdılar ve birkaç top ele geçirdiler. *Camiü'l Vekait-i Sultani*'de 1855 Hive-Teke savaşları ve Muhammed Emin Han'ın öldürülmesi olayları bahsinde Govşut Han'dan Teke soylularının lideri olarak söz edilmektedir. Anlatıya göre Serahs kalesinin kuşatması sırasında Tekeler kaleden çıkarak Hive ordusunu püskürtmüş, kimi esirler almış ve birkaç topu da ele geçirmişlerdi. Ardından hana bir elçi göndererek Vezir Muhammed Yakup Mehter ve Tekeleri temsilen de Govşut Han'ın yüz yüze görüşerek ortak bir karara varmalarını önerdi. Han bu teklifi kabul etti. Vezir, kale yakınlarındaki bir kanalın kıyısında Govşut Han'la görüştü. Govşut Han bu görüşmede vezire *"Kabilemizin halkı uzun süredir Hive Hanı'nın nökerleridir ve Han'ın iradesi dışına asla çıkmazdık. Ancak şimdi Kızılbaşların elinde bizden rehinler var ve bu yüzden İranlılardan korkuyoruz. Eğer Han kuşatmayı kaldıracak olursa elimizdeki topları iade edeceğiz ve zekât da vereceğiz"* dedi. Mehter ise bu teklifin eğer zekât ve tazminat ödemeleri ve rehin vermeleri halinde kabul göreceğini bildirdi. Govşut Han bu teklifi kabul etmedi. Vezir'e *"küstah ve düşüncesiz"* sözler söyleyerek kaleye girdi. Kuşatmanın on dördüncü gününde kaleden çıkan Türkmenler Hive kuvvetlerini bozguna uğratarak Muhammed Emin Han'ı da öldürdüler.³² Mirza Muhammed Taki Han'ın nakline göre Hive ordusu ilk çarpışmada yenilmesine karşın Han savaşa devam edip bizzat çarpışmalara katılmıştı. Türkmenlerin düzenledikleri saldırıda öldürülüp başı da Oraz Han'ın oğlu Sihat Niyaz Han isimli bir Türkmen

---

³² *Mitt II*, s. 541 – 543.

tarafından kesildi.³³ Böylece Türkmenler bölgedeki büyük kuvvetlerden birini yenmiş oluyorlardı.

Türkmenlerin 1855 zaferi ve Muhammed Emin Han'ı öldürmelerinin ardından Hive'de on yıldan uzun sürecek bir Türkmen isyanı başladı. Muhammed Emin Han'ın yerine geçen Abdullah Han ve onun yerine geçen Kutluğ Murat Han Türkmenler tarafından öldürüldü. İsyancılar sırasında bu iki Hive hanı da Teke ve Salur Türkmenlerinden yardım istediler.³⁴ Böylece Hive Hanlığı bir süre Türkmenler için tehdit olmaktan çıkmıştı. Öte yandan Hive ve Kaçarların Horasan'daki mücadeleleri dolayısı ile burada Türkmenler için bu iki devleti birbirine karşı denge unsuru olarak değerlendirme imkânı ortadan kalkmış, Kaçar Şahı Nasıreddin Hive'deki iç karışıklıkları fırsat bilerek Güney Türkmenistan'ı kontrol altına almak üzere seferler düzenlemeye başlamıştı. Savaşın hemen ardından Horasan Valisi Feridun Mirza Merv'e giderek buradaki Sarıkların üzerine bir vali atadı ve Sarık önde gelenlerinden sekiz aileyi rehin olarak Meşhed'e götürdü.³⁵ Aynı yıl Nasıreddin Han'ın emri ile Sultan Murad Mirza Herat'ı kuşattı. Merv ve Serahs Türkmenleri bu kuşatmaya çağrıldılarsa da gitmedikleri gibi Türbet-i Cam civarında İran ikmal kervanı da yağmalandı.³⁶ 1857 yılında Bucnurd İlhanisi Cafer Kulu Han Ahal'a sefer düzenledi. 1858 yılında Cafer Kulu Han'ın Karrı Kala'daki Göklenler üzerine sefere hazırlanması üzerine Göklenler Yomut ve Ahal Tekelerden yardım istediler. Birleşik Yomut, Teke ve Göklen kuvvetleri 1858 yılında Moncuklu Tepe mevkiinde Kaçar kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Birleşik Türkmen

³³ *Mitt II*, s. 260-264; Vambéry'nin verdiği bilgiye göre Muhammed Emin Han'ın kesik başı İran Şahı Nasıreddin'e gönderildi. Arminius Vambéry, *Travels in Central Asia: Being the Account of a Journey from Teheran Across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarcand*, London, John Murray, 1864, s. 358.

³⁴ *Mitt II*, s. 547-50, 559-562.

³⁵ *Mitt II*, s. 266.

³⁶ Abbas Amanat, "Herat VI. The Herat Question" md., *Encyclopædia Iranica*, C. XII, Bölüm 2, Colombia 2013, s. 219-224; *Mitt II*, s. 268, 278.

kuvvetlerini komuta eden Nur Berdi Han bu zaferin ardından bütün Ahal'in hanı olarak seçildi.³⁷

Merv'e Göç ve Kaçar Kuvvetlerinin Bozguna Uğratılması

Bölgede bu gelişmeler olurken Serahs Tekeleri bir süre sonra bölgenin İran kuvvetlerinin saldırısına uğramasının kaçınılmaz olduğunun farkında idiler. Kaçarların, gerek Türkmenlerin Herat seferine katılmamaları, gerek Kaçar birlik ve kervanlarını taciz etmeleri, gerekse de Moncuklu Tepe yenilgisinin intikamını almak için Türkmenler üzerine yeni seferler düzenleyeceği aşikârdı. Hive'nin bu sırada Türkmen isyanları ile uğraşıyor olması Kaçarların Horasan'da elini güçlendirmişti. Bu tür bir sefer için en uygun bölgelerden biri, Kaçarların Horasan'daki yerleşim birimlerine yakın olan Serahs'tı. Bu nedenle Tekeler, olası bir İran saldırısına maruz kalmamak için 17 Mart ila 14 Nisan 1858 tarihleri arasında Serahs'tan Merv'e göç ettiler ve burada yerleştiler.³⁸

Govşut Han liderliğinde Merv'e göç eden Tekeler, kısa süre sonra burada vahanın daha eski sakinleri olan Sarıklarla arazi ve su meseleleri

---

³⁷ N. İ. Grodekov, *Voyna v Turkmennii, Pohod Skobeleva v 1880 - 1881 gg.*, s. 68; Wolfgang König, *Die Achal-Teke*, s. 154; Ağacan Beyoğlu, *Türkmen Boylarının Tarih ve Etnografyası*, s. 669 – 670; Mehmet Saray, *The Turkmens in the Age of Imperialism; A Study of the Turkmen People and Their Incorporation into the Russian Empire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 57; C. Davletov-A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmennii*, s. 24; Saadetin Yağmur Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, s. 265.

³⁸ Agahi'ye göre Govşut Han liderliğinde kabilenin önde gelenleri Hive Hanı'ndan kendilerine Han'ın yakın adamlarından birini hâkim olarak atamasını istediler. Bunun üzerine han da bu kabile üzerine Hive sarayının önde gelenlerinden olan Molla Muhammed Divan'ı atadı. Govşut Han'a da hilat ve altın kaplamalı bir hançer verildi. Ancak bu bilgi başka bir kaynakta bulunmadığı gibi Govşut Han'ın birkaç yıl önce Türkmenler tarafından yenilen ve 1858'de Türkmen isyanları nedeniyle zayıf düşmüş olan Hive'den bu tür bir talepte bulunması makul görünmüyor. *Mitt II*, s. 593 – 601.

nedeniyle anlaşmazlığa düştüler ve çatışmaya başladılar. Bu çatışma, Tekelerin bölgeye 1858 yılının Nisan-Mayıs aylarında göç ettikleri ve Kaçarların İran seferine 1860 yılının başında hazırlanmaya başladıkları düşünülecek olursa yaklaşık bir buçuk yıl devam etmiş olmalıdır. Serahs'tan Merv'e göç eden Tekeler bu mücadelede 1858 yılında Ahal'a han olarak seçilen Nur Berdi Han'dan da yardım istediler ve bu yardım sayesinde Sarıklar yenilerek vahadan ayrılmak zorunda bırakıldılar. Sarıkların bir kısmı Merv yakınlarındaki Yolöten bölgesine, bir kısmı da Pençdeh'e göç etti. Böylece Tekeler Merv vahasının tek sahibi haline geldiler.³⁹

Ancak vahadan çıkarılan Sarık kabilesi bu durumu İran Şahı Nasireddin'e şikâyet etti. Nasireddin Şah, Hive'nin içinde bulunduğu karmaşadan yararlanarak Güney Türkmenistan'ı hâkimiyet altına almak ve Tekelerden 1858 yılında Moncuklu Tepe'de İran ordusunun uğradığı bozgunun intikamını almak niyetindeydi. Ayrıca Horasan'daki Kaçar topraklarına Türkmenlerin düzenledikleri sürekli akınlar da yüzyılın başından beri Kaçarların Türkmenlere saldırılarına gerekçe teşkil etmişti. Nihayet Sarıkların da şikâyeti üzerine Şah'ın emri ile toplanan birliklerin başına Şah'ın amcası Hamza Mirza geçirildi. Bu birlikler 1860 yılının Nisan ayında Merv'e doğru hareket ettiler.⁴⁰ Türkmenler bu birliklerin karşısına çıkmayarak Murgab Nehri'nin doğusuna çekildiler. Kaçar birlikleri ise ikiye ayrılarak bir kısmı Kara-yab isimli bölgede, bir kısmı da eski Merv kalesi civarında karargâh kurdu. Çatışmasız geçen dört ay zarfında Tekeler Kaçar ordusunun ot ve odun toplayıcılarını kaçırmak ve Kaçar ikmal birliklerine saldırılar düzenlemek gibi yıpratma faaliyetleri yürüttüler. Dört ayın sonunda kaleden çıkan Kaçar birlikleri,

³⁹ A. Samoyloviç, "Kniga Razskazov o Bitvah Tekintsev (Predvaritelnoe Soobşçenie)", *Zapiski Bostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, C. XVI, Editör: V. R. Rozena, S. Peterburg 1905, s. 201-211.

⁴⁰ *Mitt II*, s. 601-604; Bu sefere katılan ve Merv Tekeleri tarafından esir alınan Fransız fotoğrafçı Blocqueville'e göre birlikler 31 Mart 1860 günü Tahran'dan Meşhed'e doğru yola çıktı. Henri De Couliboeuf De Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, Çev. Rıza Akdemir, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1.

Türkmenlerin şiddetli saldırısına maruz kaldı. Birkaç gün devam eden çatışmalar neticesinde Kaçar birlikleri yenildi ve kâmilen dağıtıldı. Ordunun büyük bölümü öldürüldü veya esir edildi.⁴¹ Bu savaşta Sarık ve Salurların bir kısmı da Kaçarların safında savaştı veya Kaçarlara destek oldu.⁴² Kaçar ordusunun vakanüvisi olan ve daha sonra Sarıklar tarafından esir alınan Muhammed Ali el-Hüseyni'ye göre Kaçar ordusu saflarında savaşan Sarıkların lideri İmam Kulu Mirza idi. Aynı savaşta Tekelerle birlikte savaşan Sarık kabilesine mensup Türkmenler de vardı.⁴³

Devletleşme ve Bağımsızlığı Koruma Mücadelesi

Govşut Han ve Govşut Han liderliğindeki Tekeler, 1860 – 1870 yılları arasında bölge siyasetinde sadece birkaç olayla zikredilirler. Govşut Han'ın bu dönemde Merv Tekelerini göçebe kabile nizamında yerleşik, tarımcı, kanunları, kurumları ve yetkileri tanımlanmış yöneticileri olan bir devlete dönüştürmeye gayret ettiğine dair kuvvetli işaretler vardır. Tekeler, 1855 ve 1860 yıllarında bağımsızlıklarını tehdit eden iki devleti (Hive ve Kaçarlar) kesin bir yenilgiye uğratmış, böylece iç ve dış işlerinde bağımsız hareket edebilme imkân ve hakkını elde etmişlerdi. Ele geçirdikleri Merv vahası, çöllerle çevrili olması bakımından Tekelere bir ölçüde güvenlik de sunuyordu. Ancak çağının ilerisinde bir başbuğ olan Govşut Han, Rusların Türkistan'da giriştiği işgal süreci, Kaçarların doğu ve kuzey yönünde Türkmen toprakları üzerindeki emelleri ve İngilizlerin Afganistan'daki boyunduruğu gibi kabilesinin yaşadığı coğrafya çevresindeki olaylar neticesinde, geleneksel kabile nizamı ve liderlik anlayışı ile Türkmenlerin bölgeden uzun süre bağımsızlıklarını koruyamayacaklarının farkına varmış olmalıdır. Zira bilhassa 1860 yılı

---

⁴¹ *Mitt II*, s. 601 – 604; O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 172; Agahi'nin Gülşen-i Devlet isimli eserinde İranlıların Tekeler tarafından yenilgiye uğratılması Hive etkisine bağlanmaktadır. *Mitt II*, aynı yer.

⁴² O'Donovan, *Merv Oasis II*, s 172.

⁴³ Muhammed Ali el-Hüseyni, *Ceng-e-Merv" Kak Persidskiy İstoçnik po İzuçeniyu İstorii Yujnogo Turkmenistana Seredinı XIX v.*, Çeviren ve Notlandırılan: M. Saparov, İlim, Aşkabat 1990, s. 28-29.

sonrasında Kaçar tehdidinin de bertaraf edilmesi ile Govşut Han'ın kabilesi üzerindeki yönetim yetkisi Türkmenler için istisnai bir örnek teşkil etmekteydi. Bu durumu ortaya koymak ve Govşut Han'ın yetkilerinin toplumsal bir dönüşümün ve kabile nizamını terk ederek devletleşmenin neticesi olduğunu göstermek için geleneksel Türkmen yönetim anlayışına değinmek gerekiyor.

Türkmen Kabilelerinde Geleneksel Yönetim ve Tabiiyet Anlayışı

Hazar Ötesi Türkmenleri'nin Cengiz istilası sonrasında yeniden tarihi kayıtlarda görünmeye başladığı XVI. yüzyıldan itibaren bu Türkmenler hakkında bilgi veren kaynaklar, Türkmenlerin herhangi bir otoriteye boyun eğmeye eğilimli olmadıklarını bilirler. Hazar Ötesi Türkmen tarihi için erken dönem kaynaklarından biri olan *Tarih-i Alemara-yi Abbasi'*nin yazarı İskender Beg Münşi, Şah Tahmasb devrinde Etek ile Gürgen nehirleri arasına göç etmiş olan Türkmenlerin “*her türlü otoriteyi reddettiklerini*” kaydetmiştir.⁴⁴ 1622 yılında Hive'ye giden Rus elçisi Hohlov, elçilik heyetine saldıran Türkmenler için “*aralarında hiç kimse bir hükümdara itaat etmiyordu*” ifadesini kullanmıştır.⁴⁵ 1741 yılında Mangışlak'ta bir Türkmen aksakalla konuşan Rus Yüzbaşı Tebelyev, aksakalın “*Bizim içimizde han ya da sultan yoktur ve bütün insanlar özgürdür*” ifadelerini kullandığını kaydetmiştir.⁴⁶ Mangışlak Türkmenlerine dair 1767 tarihli Rus dışişleri raporuna göre Türkmenler arasında oğulun babaya itaati dâhil kimsenin kimseye itaati söz konusu değildi. Aralarında askeri harekâtları yönetmekte daha yetenekli olmakla öne çıkan liderler vardı. Ancak bu liderler kimseyi bir iş

⁴⁴ İskender Beg Münşi, *Tarih-i Alemârâ-yi Abbâsî (History of Shah Abbas the Great)*, C. II., Çev. Roger M. Savory, Westview Press, Kolarado 1978, s. 767 – 768; İskender Beg Münşi, *Tarih-i Alemârâ-yi Abbâsî I*, s. 175- 76.

⁴⁵ Knighting, *Ivan Khokhlov: Russian Envoy to the Court of Imam Quli Khan*, Indiana Üniversitesi Orta Avrasya Çalışmaları Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Indiana 2008, s. 79 – 80.

⁴⁶ Knighting, *Ivan Khokhlov: Russian Envoy to the Court of Imam Quli Khan*, Indiana Üniversitesi Orta Avrasya Çalışmaları Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Indiana 2008, s. 79 – 80.

yapmaya mecbur edemezdi ve bütün meseleler toplumun genel rızası ile yapılırdı. ⁴⁷ Bu geleneksel kabile nizamı XIX. yüzyılda da cariydi. 1819 yılında Hazar kıyısındaki Yomut kabilesinin yaşadığı bölgelerde ve Hive'de Türkmenleri gören Rus subay Muravyev'e göre hiçbir Türkmen bir diğèrinin kölesi değildi ve bütün Türkmenler özgürdü. ⁴⁸ 1830-1831 yıllarında Türkmen topraklarında bulunan İngiliz subay Conolly Türkmenler arasında Fransız İhtilali'nin özgürlük ve eşitlik ilkeleri yürürlükteydi. Her Türkmen kendi çadırının efendisiydi.⁴⁹ 1832-36 yılları arasında Hazar Denizi'nin doğu sahillerine Rusya tarafından düzenlenen keşif seferlerine katılmış olan Rus botanikçi Karel'in verdiği bilgiye göre Yomutlar kimsenin otoritesini tanımaz ve hanlarına da itaat etmezlerdi.⁵⁰ 1851 yılında Kaçarların elçisi olarak Hive'ye seyahat eden Rıza Kulu Han'a göre her bir Türkmen kendisini kabilenin lideri olarak görürdü.⁵¹ Benzer bilgiler Türkmenler arasında bulunmuş birçok doğu ve batı kaynağında yer almıştır.⁵² Rusya'nın 1873 yılında Hive'yi işgaline tercüman olarak katılan İbrahimov'un Türkmenlerden duyarak aktardığı "*Biz Türkmen'iz ve bu yüzden kimseye itaat etmeyiz*"

---

⁴⁷ АВРР, ф. "Трухменские дела" 1745—1767 гг., оп. 1333, д. 1, лл. 17—27 об.

⁴⁸ Nikolay Muravyev, *Muraviev's Journey to Khiva through the Turkoman Country*, Foreign Department Press, Kalküta 1870, s. 17.

⁴⁹ Arthur Conolly, *Journey to the North of India, overland from England, through Russia, Persia, and Affghaunistaun*, C. II, London 1838, s. 138.

⁵⁰ G. S. Karelin, "Puteşestviya G.S. Karelina po Kaspiyskomu Moryu", *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva po Obşçey Geografii*, C. X. S. Peterburg 1883, s. 282.

⁵¹ *Mitt II*, s. 285.

⁵² Joseph Wolff, *Researches and Missionary Labours among the Jews, Mohammedans, and Other Sects*, London 1835, s. 160 – 161; *Mitt II*, s. 117; James B. Fraser, *A Winter's Journey (Tatar) From Constantinople to Tehran; with Travels through Various Parts of Persia*, C. II., London 1838, s. 254; Arminius Vambéry, *Travels in Central Asia: Being the Account of a Journey from Teheran Across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarcand*, London John Murray 1864, s. 310;

*sevmeviz*⁵³ cümlesi de bilhassa önemlidir. Türkmenler arasında görülen “han”, “beg”, “kethüda”, “aksakal”, “serdar”, “batır”, “vekil”, “atalık”, “yüzbaşı” gibi unvanlar taşıyan yöneticiler bulunurdu. Fakat bu yöneticilerin işlevi kabilenin sözcülüğünden öteye gitmezdi.⁵⁴

Govşut Han’ın Liderliği ve Otoritesi

Türkmen kabilelerinin yöneticilik ve yönetim anlayışı yukarıda tarif edildiği gibi iken, bilhassa Govşut Han ve onunla hemen hemen aynı dönemde Ahal Tekelerinin lideri olan Nur Berdi Han, Türkmenlerin geleneksel sözcü-yönetici anlayışının ötesinde gerçek birer yönetici olmak özelliği gösterirler. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Govşut Han tarihi kayıtlara ilk kez 1840’lı yılların ortasında yansımaya başlamıştır. Bu yıllarda muhtemelen Tekelerin dört urug başbuğundan biriydi. Serahs Türkmenlerinin Hive ve Kaçarlarla ilişkilerinde 1855 tarihine kadar Oraz Han, Govşut Han, Rahman Kulu Han ve Sofi Han isimleri öne çıkmaktadır.⁵⁵ Bu dört lider muhtemelen Otamış ve Toktamışlara bağlı dört urug lideri idi. Türkmenlerin Serahs’tan Merv’e göç ettiği 1858 tarihinden sonra Govşut Han dışında bir liderin ismi kaynaklarda öne çıkmamıştır. Her ne kadar Govşut Han’ın 1853 yılında Hacim Şükür’ün yerine han olarak seçildiğine dair bilgiler bulunsa da⁵⁶, kaynaklarda Serahs Tekeleri bahsine dair bilgilere genel olarak bakıldığında 1858 tarihine kadar buradaki Tekelerin Beg, Vekil, Bahşı ve Sıçmaz urug hanları tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Govşut Han, Tekeleri Toktamış bölümü, Beg uruğu, Gökçe tiresi ve Yarı-Gökçe

⁵³ Şagimardan Mryasoviç İbragimov, “Nekotoriye Zametki o Hivinskih Turkmenah i Kirgizah, (İz Zapisnoy Knijki), *Voyenniy Sbornik*, No 9, Yıl: 1874, s. 133-163.

⁵⁴ Yuri Bregel, *Harezmskiye Turkmeni B XIX Veke*, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut Narodov Azii, Moskva 1961.

⁵⁵ *Mitt II*, s. 125; IRONS, William, “Siyasi Bir Seçim Olarak Göçebelik”, Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 47- 85; Paul Georg Geiss, “Türkmen Kabileciliği”, Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 85-103.

⁵⁶ N. V. Atamammedov, *Turkmen Hanları ve Serdarları*, s. 19.

90 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

taypasına mensuptur.⁵⁷ Kimi bilgiler Govşut Han'ın ailesinin han ailesi olduğu yönünde iken, Türkmenlerde Kazak ve Özbekler gibi kalıtsal bir yönetici sınıfın varlığına dair güçlü kanıt yoktur.⁵⁸ Rus subay Grodekov'un aktardığına göre Ahal'da hanlar bazen seçimle belirlenir, bazen de babadan oğula veya hanın yakın bir akrabasına geçerdi.⁵⁹ Öte yandan Govşut Han'ın babasının ve dedesinin "han" değil "serdar" unvanını taşıdıklarını biliyoruz.⁶⁰

Türkmen kabilelerinde çeşitli unvan taşıyan yöneticilerin aslında birer kabile sözcüsü veya memuru vasfında olduklarını görmüştük. Ancak Türkmen geleneksel kabile yönetimine göre bir Türkmen kabilesi savaş veya olağanüstü bir durumda emirlerine itaat edilecek gerçek bir lider seçebilir ve ilgili özel durum bertaraf edilene değin bu lidere tam itaat gösterilirdi. İngiliz Charles Edwar Stewart'ın verdiği bilgiye göre Türkmenler, bir tehlike altında oldukları zamanlarda tirelerin liderleri, muvakkat olarak kabilenin iktidarını teslim ettikleri bir lider seçerlerdi. Bu seçimlerde adayın ailesinin nüfuzu ve kişisel yetenekleri seçilecek

---

⁵⁷ Charles Edward Stewart, *Through Persia in Disguise*, s. 408; N. V. Atamammedov, *Türkmen Hanları ve Serdarları*, Turkmenistan İlimler Akademiyası Entsiklopediya Neşriyatı, Aşkabat 1992, s. 18. Govşut Han'ı vekil uruğuna mensup gösteren kimi kayıtlar da vardır. *İstoriya Turkmeskoy SSR*, C. 2, 2. Kitap, S Naçala XIX. Veka Do Belikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Rovolitsii, Editörler: A. Kariyev, O. K. Kuliyeve, M. E. Masson, İzdatelstvo Akademik Nauk Turkmenkoy SSC, Aşkabat 1957, s. 46. Türkmenlerde kabile altı birimlerin adları olan "il", "halk", "urug", "tire", "taypa", "bir ata" gibi terimlerin kabilenin hangi alt birimlerine verildiği konusu kabileden kabileyeye değişiklik göstermekteydi. Yuri Bregel, *Harezmskiye Turkmeni v XIX. Veke*, s. 342; William Irons, "Siyasi Bir Seçim Olarak Göçebelik", Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2019, s. 47-85; Soltanşa Ataniyazov, *Şecere (Türkmen'in Soy Ağacı)*, Türkmen Türkçesinden Çeviren: Seyitnazar Arnazarov-Nergis Biray, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 24.

⁵⁸ Charles Edward Stewart, *Through Persia in Disguise*, s. 408;

⁵⁹ N. İ. Grodekov, *Voyna v Turkmenii, Pohod Skobeleva v 1880 - 1881 gg.*, C. I, S. Peterburg 1883, s. 68.

⁶⁰ Yuri Bregel, *Harezmskiye Turkmeni*, s. 135.

lideri belirlerdi. İlgili tehlike ortadan kalktığıında liderin olağan dışı yetkileri de hükümsüz kılınırdı. Yazara göre Türkmenler tehlike geçince böyle bir kısıtlamaya müsaade etmeyecek kadar bağımsız bir millettir.⁶¹ İngiliz subay ve istihbarat görevlisi Napier'e göre geleneksel olarak hiçbir otoriteyi tanımayan Teke kamuoyu, ciddi bir tehlikenin yaklaşmakta olduğunu görmüş, ortak hareketin gerekliliğinin icap ettiğini kavrayarak Govşut Han'a olağandışı yetkiler de vermişlerdi.⁶² 1873 yılında Horasan'da bulunan ve Govşut Han'la görüşmek istemesine rağmen buna imkân bulamayan İngiliz subay Baker'e göre Govşut Han'ın gerçek bir lider olmasında tehdit eden şartlar etkili olmuştur.⁶³

Yukarıda belirttiğimiz gibi Govşut Han'ın 1853 yılında kabilenin tamamının hanı olarak seçildiğine dair bilgiler vardır. Govşut Han ismi bilhassa 1855 Hive – Türkmen savaşından sonra öne çıkmış ve tek başına Teke lideri olarak kullanılmıştır. Gerçekten de 1834 yılı civarında Serahs'a göç eden Tekeler, özellikle 1850 yılından, yani destek verdikleri Sâlâr isyanının bastırılmasından sonra zor durumda kalmışlardı. Ahal bölgesinin nispeten dağlık olması buradaki Tekeler için doğal bir güvenlik sağlıyordu. Merv, çöllerle çevrili ve ikmal imkânları sınırlı olduğu için buraya sefer düzenleyen bir ordu bölgede uzun süre kalamıyordu. Ancak Serahs, Kaçarların Horasan'daki valiliklerine ve Türkmen-Kaçar sınır yerleşkelerine yakındı. Bu nedenle Kaçar kuvvetleri buraya sefer düzenlemekte zorluk yaşamıyordu. Tekeler için Kaçarlara tabiiyet bildirmek ve hatta vergi vermek saldırıdan kurtuluş çaresi değildi. Zira Hive de Tekeler üzerinde hak iddia ediyor ve 1850'li yıllarında başında yılda bazen birkaç akın ve bir büyük seferle güneye inen Hive Hanı Serahs Tekelerini kendine tabii sayıyordu. Bu şartlar altında Tekeler, kabileyi bu durumdan kurtaracak bir han seçmiş olmalıdır. Govşut Han'ın liderliğinde Tekeler önce Hive'yi yendiler ve bu tehlikeyi böylece bertaraf ettiler. Ancak Kaçarlar,

⁶¹ Charles Edward Stewart, *Through Persia in Disguise*, s. 408.

⁶² G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 166.

⁶³ Valentine Baker, *Clouds in the East*, s. 212.

92 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Türkmenler için halen tehdit unsuruydu. Mevcut şartlarda Serahs'ta kabilesi için gelecek ümidi göremeyen Govşut Han, buradan Merv'e göç etti. Bu durum ilk kez yaşanmış bir olay değildi ve 1800'ün başından itibaren Tekeler birkaç kere Merv – Serahs veya Aşağı Tecen-Merv arasında göç etmişlerdi. XIX. yüzyılın başından itibaren Merv'de daima bir miktar Teke Türkmeni bulunuyordu. Kabileyi Merv'de de başka bir zorlu süreç, Sarık Türkmenleri ile bir buçuk yıl kadar süren mücadele süreci bekliyordu. Sarıklar, Ahal Tekelerin de yardımı ile vahadan çıkarıldıktan sonra Merv'e yönelik Kaçar seferi tehdidi ortaya çıktı. Böylece önce Serahs, sonra Merv Tekeleri adını alan bu Teke Türkmen grubu oldukça uzun bir süre artarda yaşadıkları zorlu süreçler nedeniyle Govşut Han uzun bir süre kabilenin bu bölümünü geleneksel Türkmen hanı gibi değil, gerçek ve otoriter bir lider olarak yönetti. Kaçar ordusuna karşı bütün dünyada yankı uyandıran bir zafer kazanmasının sağladığı itibar, muhtemelen Govşut Han'ın bu pozisyonunu daimileştirdi. Merv'in 1884 yılında savaş olmaksızın teslim olmasında etkili olan Rus Albay Alihanov'a göre Govşut Han, Merv'in ele geçirilmesi ve 1860 yılında Kaçar ordusunun yenilmesinin ardından Merv Tekelerinin hanı olarak seçildi ve ölümüne kadar bu konumunu sürdürdü. Govşut Han, bu başarılarından önce sadece bu olaylar sürecini yönetmek üzere han olarak seçilmişti. Govşut Han'ın Tekeler üzerindeki hâkimiyeti Tekeler için de istisnai bir durumdu. Tekeler, Govşut Han öncesinde bir kişinin otoritesi ve hâkimiyetini kabul etmezlerdi. Nitekim Govşut Han'ın ölümünden sonra, 1881 yılının beş ayını Merv'de geçiren O'Donovan'a göre bu yılda Merv Tekelerinin Toktamış bölümünün hanı olan Govşut Han'ın oğlu Baba Han, babası gibi bütün Merv Tekelerini değil sadece Toktamışları yönetme yetkisine sahipti. Kişiliği Türkmenler arasında babası gibi otorite kurmasına yeterli olmayıp Utamış hanı başarılı biçimde onu yönetimde eşitliği

kabule zorlamıştır.⁶⁴ Bu durumda Govşut Han'ın olağanüstü cesareti, bilgisi ve organizasyon yeteneği etkili olmuştur.⁶⁵

Öte yandan Govşut Han'ın –en azından 1860'lı yılların başında– Merv Tekeleri üzerinde elde ettiği otoritenin, Türkmen geleneksel yönetim şekli ve organların üzerinde olmadığına dair bilgiler, bu liderin Türkmen liderinin geleneksel kurum ve yöneticilerin işlevini, tutarlı bir siyasi teşekkül oluşturabilecek biçimde berkittiğine işaret etmektedir. Govşut Han'ın, Türkmen geleneksel idari yapısında mevcut olan kurumları dönüştürmesini açıklamak için geleneksel Türkmen yönetsel kurumlarına ve anlayışına göz atmak gerekiyor. Türkmenlerde birtakım yönetici unvanların bulunduğu ve bunların ancak kabile veya kabilenin ilgili alt biriminin sözcüsü niteliğinde olduğundan söz etmiştik. Türkmen toplumunda bu liderlerden daha etkin bir idari işlev yüklenen kurumlar, “maslahat”, “keñeş”, “cumguriye” ve bazen de “yığnak” adı verilen meclislerdi.⁶⁶ Bu meclislere bazen kabilenin tamamı, bazen de sadece kabile unsurlarını temsil eden aksakallar katılırlardı. Halkın tamamının katıldığı meclislerde savaş, göç gibi toplumun tamamını ilgilendiren konular görüşülerek karara bağlanırdı. Aksakallar meclisi ise daha sık toplanan kabile temsilcileri meclisidir. Bu tür meclislerde alınacak kararlarda oy birliği aranırdı.⁶⁷ Ahal Tekeler ve Merv Tekeleri dışında bu meclislere dair bilgilerden meclisin kararlarını bağlayıcı olmadığı ve meclislerin yaptırım gücünün oldukça zayıf olduğu anlaşılıyor. Kişiler ve kabile unsurları arasında yaşanan anlaşmazlıklarda meclisin verdiği karar ancak anlaşmazlığın taraflarının kararı kabul etmeleri halinde yürürlüğe girerdi.⁶⁸ Öte yandan Merv ve Ahal Tekelerde meclise dair bilgilerden meclisin bu topluluklarda en

⁶⁴ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 159 – 160.

⁶⁵ Alihanov, *Mervskiy Oazis i Dorogi Veduşiya k Nemu*, St. Peterburg, 1883, s. 16.

⁶⁶ Yuri Bregel, *Harezmskiye Turkmeni v XIX. Veke*, s. 165

⁶⁷ N. İ. Grodekov, *Voyna v Turkmenii, Pohod Skobeleva v 1880 - 1881 gg.*, s. 64; O'Donovan, *Merv Oasis I*, s. 364; Wolfgang König, *Die Achal-Teke*, s. 149, 156, 158.

⁶⁸ Yuri Bregel, *Harezmskiye Turkmeni v XIX. Veke*, s. 168.

üst yönetim organı olduğu görülüyor. Hanlar bu meclislerde seçilir ve bu meclisler tarafından görevden alınabilirdi.⁶⁹ Grodekov'a göre maslahat kararları bağlayıcı idi ve Ahal'da yaşayan Türkmenler maslahatların kararlarına riayet ederlerdi. Bu kararlara riayet etmeyenler toplumdan uzaklaştırılır, Nohur'a sığınır ya da Hive'ye kaçar.⁷⁰

Govşut Han'ın Merv'de öncülük ederek kurduğu idari yapıya dair bilgileri ancak onun ölümünden iki yıl kadar sonra Merv vahasına giden O'Donovan'dan edinebiliyoruz. O'Donovan'ın verdiği bilgilerden Govşut Han devrinde Türkmen ve Tekelerde var olan yönetsel – askeri yapıların yerleşik ve tarımcı bir toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde güçlendirildiği, korunarak idealize edilmeye çalışıldığı, bunun yanında devletleşme amacına matuf olmak üzere çevre yerleşik devletlerden kimi kurum ve görevlilerin ödünçlendiği anlaşılmaktadır. Öncelikle Govşut Han önderliğinde Merv Tekelerinin vahayı ele geçirmelerinden hemen sonra bir yasavul teşkilatının kurulduğunu kaydetmiştik. Benzer mahiyette yasavul teşkilatı komşu yerleşik devletler olan Hive ve Buhara'da da vardı.⁷¹ O'Donovan'ın vahayı ziyaret ettiği sırada bu teşkilat bin kişiden mürekkepti ve kabilenin Otamış ve Toktamış bölümünden “nöker”den oluşuyor, “yasavul başı” unvanlı iki komutan (Yağmur Han ve Anna Murad Kâfur) tarafından yönetiliyordu. Yasavullar meclisin emirlerini icra etmek ve Buhara ile Meşhed'den Merv'e gelen kervanlara muhafızlık etmekle yükümlüydüler.⁷² Ayrıca Merv'e düzenlenebilecek baskınları önceden

---

⁶⁹ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 163; Paul Georg Geiss, “Türkmen Kabileciliği”, Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 85 - 103.

⁷⁰ N. İ. Grodekov, *Voyna v Turkmenii*, C. I, s. 66.

⁷¹ Selim Serkan Ükten, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500 - 1868)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 107 – 108; Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Almanca'dan Çev. Abdülkadir Sadak, Otağ Yayınları, İstanbul, 1975, s. 103.

⁷² O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 164, 165,

tespit etmek için devriyeler çıkarmakla görevli bir “karaul” teşkilatı ve bu teşkilatın başında da “karaul başı” unvanlı bir görevli vardı.⁷³ Vaha yukarıda niteliği açıklanan genel katılımlı Türkmen Meclisi ve bir tür temsilciler meclisi tarafından yönetiliyordu. Her bir tirenin lideri olan kethüda isimli liderler, bir tür temsilciler meclisinin olağan üyeleri idi. Han ve dört büyük uruğun liderleri ise hükümetin yürütme birimini oluştururdu.⁷⁴ O’Donovan’ın vahada bulunduğu sırada bu görev cari olmasa da Govşut Han hayatta iken “vezir” unvanlı bir yardımcısı vardı.⁷⁵ Vahanın merkezi kabul edilen Govşut Han Kala’da haftada iki kere kurulan pazarlarda Hanların başkanlık ettiği mahkemeler kurulur ve davalar görülürdü.⁷⁶ O’Donovan’ın şehri ziyaret ettiği 1881 yılında Tekeler Merv’i “Hanlık” olarak görüyorlardı.⁷⁷ Buna karşın Govşut Han’ın yöneticilik yaptığı 1861 yılı içinde vahada bulunan Blocqueville’in verdiği bilgiye göre Govşut Han, siyasi kabiliyeti ile şöhret kazanmış aksakallardan biriydi. Ancak kamuoyunun eğilimine mugayir bir harekette bulunamaz ve kamuoyunun rızası haricinde bir karar alamazdı.⁷⁸ Belli ki Govşut Han’ın Teke toplumuna sunduğu karizmatik liderlik ve geleneksel kabile yönetim kurumlarının güçlendirilmiş halinin sentezi olan yönetim biçimi Teke toplumuna yabancıydı ve Govşut Han’ın konumunun toplumsal karşılığı henüz özümsemiş değildi. 1873 yılında Horasan’da yaptığı geziler sırasında kimi Teke Türkmenleri ile de görüşen Baker’e göre Govşut Han’ın yönetici olarak vasfı belirgin değildi.⁷⁹ Öte yandan Alihanov’a göre Govşut Han kurduğu mahkemelerde ölüm cezasında dahi hükmedebiliyordu.⁸⁰ O’Donovan ise Tekeler arasındaki “vahşi

⁷³ O’Donovan, *Merv Oasis II*, s.372.

⁷⁴ O’Donovan, *Merv Oasis II*, s.372

⁷⁵ O’Donovan, *Merv Oasis II*, s.210.

⁷⁶ O’Donovan, *Merv Oasis II*, s.329 – 330.

⁷⁷ O’Donovan, *Merv Oasis II*, s. 406.

⁷⁸ Henri De Couliboeuf De Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, Çev. Rıza Akdemir, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 46.

⁷⁹ Valentine Baker, *Clouds in the East*, s. 212.

⁸⁰ Alihanov, *Mervskiy Oazis*, s. 15.

haydutlar bile” hukuki bir meselede kadı'nın kararına derhal razı geldiği bilgisini vermektedir.⁸¹

Govşut Han'ın elde ettiği ve ölümüne kadar elinde tuttuğu bu siyasi yetkiyi koruyabilmesinde kendi kişisel yeteneğinin yanı sıra, kimi sosyo-ekonomik faktörler ve bizzat Govşut Han tarafından tesis edilen kurumlar da etkili olmuş olmalıdır. Bu faktörlerden ilki, belli bir tarımcı geleneğe sahip olmakla birlikte göçebe unsurlar da barındıran ve sadece çadırlarda yaşayan Teke kabilesi, yurt tuttuğu Kuzey Horasan topraklarında uzun süre saldırı ve baskıya maruz kalmış, bu baskılar nedeniyle birçok kere toplu olarak göç etmek zorunda bırakılmıştı. Serahs'tan Merv'e göç ettikten sonra kabilenin buradan göç edebileceği uygun bir bölge kalmamıştı. Vaha büyük bir göçebe nüfusu barındırabilecek otlaklara sahip değildi. Bu şartlar Merv Tekelerinin sosyo-ekonomik yapılarını göçerlikten yerleşiklik yönünde değiştirmiş olmalıdır. Vahada büyük bir nüfusun bir arada yaşayabilmesi ve tarımsal faaliyetlerin organizasyonu yukarıda bahsettiğimiz geleneksel itaatsiz Türkmen yapısıyla mümkün olmadığı gibi ciddi bir yönetim aygıtını ve buna bağlı olarak hiyerarşik ilişkileri zorunlu kılıyordu. Muhtemelen kabilenin Merv'deki başlıca geçim kaynağının tarım olabileceğini ve kabilenin artık yerleşik hayat sürmek durumunda kalacağını, bunun için kabilenin mizacının da bu yeni duruma uyum sağlamak zorunda olduğunu, bunun yanında vahanın askeri tehditlere açık olduğunu gören Govşut Han, yukarıda yapısından söz ettiğimiz yasavul teşkilatını bir iç güvenlik teşkilatı olmanın yanı sıra vahaya yönelik saldırı olasılığına karşı da hazır kuvvet⁸² ve Govşut Han'ın kabilenin sosyo-ekonomik dönüşüm sürecini yönetmesinin de kaçınılmaz bir aracı olacaktı. Govşut Han, Tekelerin Merv'e gelişyle birlikte, 1858 ile 1860 yılları arasında Murgab'ın vahaya girdiği bölgeye yakın Benti bölgesinde Govşutbend ya da Bent-i Govşut olarak bilinen

⁸¹ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 167.

⁸² Alihanov, *Mervskiy Oasis i Dorogi Veduşiya k Nemu*, St. Peterburg, 1883, s. 15; Charles Marvin, *The Russians at Merv and Herat, and Their Power of Invading India*, W. H. Allen & Co., 13 Waterloo Place, Pall Mall. S. W. Publishers to India Office, London, 1883, s. 183.

barajı kurdu muşt u.⁸³ Bu baraj vasıtasıyla Murgab Nehri vahaya dağıtılıyor ve büyük bir Teke nüfusuna tarımcılıkla geçimini sağlama imkânı veriyordu. Nihayet Tekelerin Vaha'yı ele geçirmelerinden 17 yıl sonra, 1874 yılında Naiper'in yazdığı rapora göre Govşut Han liderliğine Merv Tekelerinin nispeten müreffeh bir toplum oluşturduklarının izleri vardır. Rapora göre Tekeler Merv'de tüketebileceklerinden fazla buğday üretiyorlardı. Burada sürüleri, atları ve çadırlarıyla, iç çatışmalardan ve suçtan uzak bir hayatları vardı.⁸⁴

İstila Tehdidi ve Merv Tekelerinin Varlığını Sürdürmek İçin Himaye Arayışları

1860 yılında Merv'de Kaçar kuvvetlerinin yenilmesi sonrasındaki on yıl boyunca kaynaklar Govşut Han'ın faaliyetleri hakkında suskundur. Yaklaşık on yıl süren bu süreçte Govşut Han'ın dâhil olduğu en ciddi faaliyet, 1865 yılında Taşkent'in müdafaası için birlik göndermiş olmasıdır.⁸⁵ Napier'e göre bu birlik 1867 tarihinde ve Cizzak Kalesi'nin savunulması için gönderilmişti. Govşut Han, Kara Şeytan ve diğer Merv önde gelenleri altı – yedi bin kişilik bir birlikle bölgeye intikal etmiş ve Ruslara karşı savaşmışlardı. Bu nedenle Ruslar Tekelerden bilhassa nefret ediyorlardı.⁸⁶ Öte yandan Cizzak, 1866 yılının başı ve sonunda, biri Rus komutan Çernyayev'in başını çektiği ve başarısız olan, ikincisi

⁸³ Alihanov, *Mervskiy Oazis*, s. 15; Murad Annanepesov, *Hozyaystvo Turkmen*, s. 281;

⁸⁴ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 39.

⁸⁵ Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul, Arkadaş, İbrahim Horoz ve Güven Basımevleri, 1947, s. 230. Buhara Tarihçisi Mirza Abdülazim Sami'ye göre Govşut Han liderliğinde Tekelerin Buhara'ya yardımı 1868 yılında ve Semerkand'ın işgalinin hemen öncesinde, Hiştköprük bölgesinde yapılan savaş sırasındaydı ve Govşut Han'a bağlı iki bin Türkmen burada savaşmayarak önce Çarçuy'u yağmalamış, sonra da Merv'e gitmiştir. Mirza Abdu'l-Azim Sami, *Tarih-i Selâtîn-i Mangitiyye (Istoriya Mangitskih Gosudarey)*, *Izdanie Teksta, Predislovie, Prevod i Primeçaniya* L. M. Epifanovoy, Akademiya Nauk UzSSR, Institut Vostokovedeniya, Moskva 1962, s. 72.

⁸⁶ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 174.

Romanovskiy komutasında ve Cizzak'ın Ruslar tarafında işgal edilmesi ile sonuçlanan iki saldırıya uğramıştır.⁸⁷ Govşut Han'ın bu saldırıların hangisine karşı kaleyi müdafaaya katıldığına dair bilgi yoktur. Öte yandan 1881 yılında Merv'de karavulbaşı unvanıyla devriyeleri sevk ve idare eden Kara Şeytan'ın 1874 yılında Buhara Emiri Emir Muzaffer'in hizmetinde olduğunu biliyoruz.⁸⁸ 1868 yılında Ruslar tarafından tabii devlet haline getirilen Buhara Hanlığı ile Merv Tekeleri arasındaki dostluk 1881 yılında da devam ediyordu.⁸⁹

Govşut Han'ın Rus işgali süreci başlaması üzerine Buhara Hanlığı'na destek kuvvet göndermesinde şüphesiz işgal sürecinden duyduğu endişenin de payı vardı. Zira 1869 yılından itibaren Govşut Han'a dair bilgilerin tamamına yakını Türkmen topraklarını Ruslar tarafından işgaline karşı tedbirler ve himaye arayışlarına dairdir. Bu konuda elindeki seçenekler son derece sınırlıydı. Güneydoğuda İngiliz hegemonyasında Kabil Emiri Şir Ali ve Herat valisi olan oğlu Serdar Yakup Han, güney ve güneybatıda ise Kaçarların yönetimindeki İran vardı. Türkmenlerle Kaçarlar, gerek XIX. yüzyıl, gerekse XVI. yüzyıldan itibaren genellikle düşmanca münasebetler geliştirmişlerdi. Bu yüzden Afganistan ve böylece daha güçlü bir devlet olan İngiltere'nin himayesine girmek daha makul görünenecekti. Govşut Han bir yandan da 1869 yılında Rusların Hazar kıyısındaki Kızılsu'da üs kurmalarından itibaren Ahal Tekelerin ve Yomutların yürüttüğü direniş ve mücadeleye de destek oluyordu.⁹⁰

---

⁸⁷ Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 93 – 95.

⁸⁸ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 58.

⁸⁹ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 148.

⁹⁰ Rusya'nın Esterabad konsolosunun Rusya'nın Tahran Orta Elçisi'ne yazdığı 21 Kasım 1870 tarihli raporda Etrek'in güneyinde oturan Yomutların Rus birliğine saldırmak üzere Mangışlak bölgesindeki Kazaklardan ve Govşut Han'dan yardım istediği, Govşut Han'ın Bucnurd İlhanisi'nden çekindiği için önce bu talebe sıcak bakmadığı, ardından Yomutların acil talepleri karşısında bu talebi kabul ettiği, Rus birliklerine yapılan saldırıya Govşut Han, Nur Berdi Han, Hoca Kulu Han, Oraz Muhammed Han, Sofu Han ve Üvez Murad

Govşut Han'ın Afganistan ve dolayısıyla İngiltere'den himaye talep etmesine dair ilk bilgi 1869 yılına aittir. Govşut Han'ın himayesini aradığı ilk devlet İngiltere idi. 1869 yılında Govşut Han Tahran'daki İran Büyükelçisi ile temas kurduysa da İngilizler sadece boş sözler vermekle yetinmişlerdi.⁹¹ Ardından, Napier'e göre Govşut Han, 1869 yılında oğlu Baba Han'ı Afganistan Emiri Şir Ali'ye göndermiş, Baba Han ve yanındaki heyet Emir'e Hindistan'a kadar eşlik etmiş ve bu heyet Emir'den bir saldırıya uğramaları halinde Emir'den yardım garantisi almıştı.⁹² Baba Han'ın Hindistan'a seyahat ettiğine dair başka bir kayda tesadüf etmedik. Ancak 1873 yılında Rusların Hive'yi işgal etmeleriyle birlikte Govşut Han'ın himaye, askeri yardım veya Merv'in işgal edilmesi halinde sığınacak bir alan temin etmek için temaslarını hızlandırdı. Govşut Han, yardım talep edilecek ilk mercii olarak Herat Valisi'ni görmüştü. İngiliz istihbarat subayı Napier'in verdiği bilgiye göre Govşut Han 1873 yılının Mart ayında Herat valisi Serdar Yakub Han'a bir heyet göndererek Rusların Merv'e saldırması durumunda bu saldırıya direnmek üzere yardım ve eğer direniş başarılı olamazsa Yukarı Murgab'daki Badgis'te sığıma yeri talep etti. Serdar Yakub Han sığınma yeri talebini kabul etti. Yardım tabibinin Kabil'le görüşülmesi gerektiğini bildirdi.⁹³ Bunun üzerine Govşut Han 1873 yılının Eylül ayında oğlunu yeninde Kabil'e gönderdi. Bir mektupla Kabil emirine Rusların Ceyhun'dan ve Hazar'dan Merv'i işgal etmeye hazırlanıklarını bildirdi ve yardım istedi. Napier, kendisinin Herat'tan Meşhed'e gittiği sırada Baba Han'ın cevap beklemek üzere Herat'ta olduğunu kaydetmiştir.⁹⁴ Bu teşebbüsün sonucu hakkında kaynaklar bilgi vermiyor olsa da, eldeki bilgilerden bunu tahmin etmek zor değildir. Zira 1873 yılının Eylül ayında Hindistan İngiliz Dışişleri Sekreterliği'nin

---

Serdar'ın dâhil olduğu kaydedilmiştir. ЦГИА Уз. ССР, ф. 1, оп. 34, д. 45, лл. 99-102.

⁹¹ Yevgeniy Lvoviç Şteynberg, *İstoriya Britanskoy Agressii na Srednem Vostoke*, Voenizdat, Moskva 1951, s. 181.

⁹² G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 170.

⁹³ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 169.

⁹⁴ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 170.

Kabil elçisine verdiği tavsiyede, Kabil Emiri'nin kendi sınırları dışındaki Türkmenlerin meselelerinden olabildiğince uzak durması, onlarla barış halinde kalmakla birlikte bir yardımda bulunmaması, Ruslara karşı herhangi bir şekilde onlardan taraf olmaması tavsiye edilmiş, Emir'in Tekelere tavsiye vermesi gerekmesi halinde onlara Ruslarla çatışmama ve onların harekâtlarına müdahale etmeme tavsiyesi vermesi bildirilmişti.⁹⁵ Govşut Han, İngiliz Hindistanı'nın bu tutumunu muhtemelen tam anlamıyla bilmiyordu. Yine de İngilizlerin Merv Tekelerini himaye etme konusundaki isteksizliğini fark etmiş olmalıdır. Zira Tekelerin sonraki adresi Kaçar yetkilileri olmuştu. İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi'nin 4 Eylül 1873'te Hindistan'a yazdığı rapora göre Govşut Han, İran Hükümeti'ni, Rusların kendisine "itaat et veya savaşa hazırlan" şeklinde uyardığını bildirdiği, bu yüzden kabilesinin Şah'ın koruması altına girmek istediği, İran merkezi hükümetinin Türkmenlerin bu isteklerini yerine getirmekle görevlendirildiği ve Türkmenlerden 1860 yılında Hamza Mirza'dan ele geçirdikleri toprakları istediklerini kaydetmiştir.⁹⁶ Bu talebin doğrudan akıbeti veya akabindeki gelişmeleri bilmesek de sonraki gelişmelerden teşebbüsün akim kaldığı anlaşılıyor.

---

⁹⁵ Frederich Henvey, *Historical Review of Correspondence*, s. 25.

⁹⁶ Frederich Henvey, *Historical Review of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia, 1872-1875*, Government Central Press, Simla, 1875, s. 181; 1873'de Afganistan Emiri Şir Ali'nin veziri ve elçisinin Hindistan Genel Valisi Lord Northbrook (görev süresi: 1872-75), Emir'in Rus kuvvetlerinin ilerlemesi halinde Türkmenlere ne tavsiye etmesini önermesi gerektiği sorusu üzerine genel vali, Emir'in Türkmenlere dair hiçbir sorumluluk kabul etmemesi, Ruslarla karşı onlara hiçbir şekilde yardım etmemesi, eğer Tekelere tavsiye vermesi icap ederse onların geçişlerine müsaade etmeleri gerektiğini tavsiye etmesini söylemişti. Ayrıca Kabil'deki İngiliz temsilcisi de 5 Temmuz 1875 tarihli raporunda Emir Şir Ali'nin "Govşut Han'ın oğlu beni ziyaret ettiğinde ona Ruslara direnmelerini söyledim" dediğini rapor etmişti. Böylece Emir Şir Ali'nin İngilizlerin tavsiyelerine uyduğu anlaşılıyor. *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia, Biluchistan, Persia 1875 - 1877*, Derleyen: Trevor Chichele Plowden, Foreign Department Press, 1878, s. 7.

Govşut Han 1873 yılında bir yandan İngiltere, Afganistan ve Kaçarlardan himaye ve koruma talep ederken bir yandan da savunma hazırlıklarına başlamıştı. Rusların Hive'yi işgal etmek üzere giriştikleri hazırlıkları Merv'in işgal hazırlığı zannetmiş olmalıdır. Bu amaçla Merv'de bir maslahat toplayarak büyük bir kale inşasına başladı.⁹⁷ Bu kalenin inşasında 25 bin kişinin çalışması⁹⁸ Merv Tekelerinin oldukça organize bir toplum seviyesine ulaştığına işaret etmektedir. Ancak Baker'e göre Hive'nin Rusya karşısında tutunamadığını görünce Mervliler kale inşasını durdurdular.⁹⁹ Bu tarihten sonra Govşut Han, Merv Tekelerini Rus istilasından koruyabilecek himaye arayışlarına hız verdi.

Hem Govşut Han, hem de Ahal Tekeler bu tür himaye taleplerinde bağımsızlıklarından ve kendi kendilerini yönetme geleneklerinden vazgeçme niyetinde değillerdi. Bu iki siyasi yapının da beklentisi, uzun yıllardır devam Hive, Buhara veya İran hâkimleriyle zaman zaman

---

⁹⁷ Merv Tekeleri'nin 1858'den itibaren ellerinde tuttıkları kale, şehrin Hive hâkimiyeti altında bulunduğu dönemden kalmaydı. Bu kale genellikle Govşut Han Kala ile karıştırılır. Öte yandan günümüzde de Merv'de bulunan Govşut Han Kala'nın inşasına Hive'nin işgalinden önce mi, sonra mı başladığı konusunda bilgiler çelişkilidir. Alihanov'a göre bu kalenin inşasına Hive'nin işgalinden sonra başlanmıştı. Marvin'e göre bu kalenin inşasına Hive'nin düşüşünden sonra başlanmış, Rusların Hive'yi işgal ettikten sonra harekâtlarını sonlandırmaları sonrasında kalenin inşası durdurulmuştu. Bizce bu ihtimal daha güçlüdür. Çünkü O'Donovan da vahaya Rusların Ahal'i işgalinden hemen sonra ulaşmıştı ve bu sırada Tekeler yoğun olarak kale inşaatı ile meşguldü. Alihanov, *Mervskiy Oasis*, s. 15; V. V. Barthold, *Rabotı po İstorii i Filologii Turkskih i Mongolskih Narodov*, Vostoçnaya Literatura, Moskva, 2002, s. 228; Vasili Vlademiroviç Barthold, "İstoriya Kulturnoy Jizni Turkistana V. Uzbektsiye Hanstva", *Soçineniya*, C. II, 1. Bölüm, İzdatelstvo Bostoçnoy Literaturı, Moskva 1963, s. 268 – 293; Charles Marvin, *The Russians at Merv and Herat, and Their Power of Invading India*, W. H. Allen % Co., 13 Waterloo Place, Pall Mall. S. W. Publishers to India Office, London 1883, s. 193; O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 143 – 144, 376.

⁹⁸ Charles Marvin, *The Russians at Merv*, s. 193.

⁹⁹ Valentine Baker, *Clouds in the East*, s. 268, 341.

102 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

geliştirdikleri “sözde bir bağlılık” ile kendilerini Rus istilasından koruyabilmekten başka bir şey değildir. Gerek Ahal Tekelerin Ruslar, Kaçarlar ve Hive ile ve gerekse Merv Tekelerinin Afganistan Emirliği ve Kaçarlarla yaptığı görüşmelerde bu amaca dair işaretler vardır. Hive Hanlığı'nın Rus ordusu karşısında tutunamaması ve Rusların burada gerçekleştirdikleri Yomut katliamı¹⁰⁰ Türkmenleri Merv'i savunabilme konusunda umutsuzluğa düşürmüş olmalıdır. Muhtemelen kale inşasını durdurmalarının sebebi bu idi. Rusların Yomut Türkmenlerini katletmeleri, Ruslarla, Türkmenlerin alışık oldukları gevşek ve sözde bir tabii – metbu ilişkisi çerçevesinde Rus hâkimiyetini tanıma olasılığını da ortadan kaldırıyordu. Zira Ahal Tekeler 1877 yılı öncesinde Ruslarla bu amaca yönelik görüşmeler yürütmüşken Govşut Han liderliğinde Merv Tekeleri bu yola başvurmamış gibi Ahal Tekelerin bu teşebbüslerini önlemek için buraya birlikler göndermişlerdi.¹⁰¹ 1875 yılında

---

¹⁰⁰ Ron Sela, “Rusların Hive'yi İşgali ve Yomut Türkmenleri Katliamı”, Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 261 - 287.

¹⁰¹ Ahal Tekeler 1875 yılının Ocak ayında Ahal'da hüküm süren anarşiye bir son vermek üzere bir maslahat düzenlediler. Maslahata katılan Tekelerin çoğunluğu Nur Berdi Han'ın oğlu Berdi Murad Han'ı Ahal'in tamamının Han'ı olarak seçmek istiyorlardı. Ancak Berdi Murad Han bu teklifi geri çevirdi. Zira urug hanlarının kendi aralarındaki düşmanlıkları nedeniyle Ahal'in tamamına hükmetmek ve böyle bir topluluğu yönetmek mümkün görünmüyordu. Berdi Murad'a bu teklifi kabul etmesi yönünde ısrar edilmesi üzerine Berdi Murad Han kendisinin ancak "Bektaş Şih, Aman Ali Karga, Köpek Serdar, Övez Kulu Sardar" isimli Türkmen liderlerinin kellelerinin kendisine sunulması" halinde hanlığı kabul edeceğini, zira ancak bu durumda Ahal'da düzenin sağlanabileceğini bildirir. Berdi Murad'ın bu teklifi kabul görmez. Bunun üzerine Maslahat Ahal'in yönetimi için Beş Kala, Kızıl Arvat, Kara Sengir, Koç, Zau ve Bamı'nın yönetimini Sofi Han ve Karaca Han'a, Börme'nin yönetimini Dıkma Serdar'a, Arçman, Sürçe, Mürçe, Beherden, Durun, Karagan, Ak Tepe, Kariz ve Mehin'in yönetimini Berdi Murad Han'a, Yaraci ve Ahal Tekelerin en uçtaki kalesi olan Anev bölgesindeki bütünü kalelerin (bölgelerin) yönetimini ise Oraz Memed Han, Övez Durdu Han, Karı Onbegi ve Molla Kadem'den oluşan yönetici heyetine verdi. Ancak bu tür bir düzenleme Ahal'a sükûnet getirmedeği gibi farklı uruglar arasında çatışmalar daha da alevlendi. Ahal'da

Krasnovodsk üs komutanı General Lomakin'in raporuna göre bu yılda Ahal Teke lideri Nur Berdi Han ile Govşut Han'ın arası bozduktu.¹⁰² Muhtemelen bu iki liderin arasındaki sorun Ruslarla yakınlaşma konusunda anlayış farklılığı idi. Rus tehdidi baş gösterdikten sonra Govşut Han'ın anlayışı kendilerini bu tehditte koruyabilecek bir devletle anlaşmak, Ahal Tekeleri Ruslara karşı savaşmaya teşvik etmek, Ruslarla savaşmak için silah veya askeri yardım temin edebilmek ve yenilmeleri halinde çekilebilecekleri uygun bir bölge bulmak şeklinde özetlenebilir. Ancak seçenekleri arasında Ruslara teslim olmak yoktu. Napier'in 1874 tarihli raporuna göre Govşut Han olası bir saldırı karşısında ellerinden geldiğince şiddetle savaşacaklarını ve ardından da kaderlerinde ne varsa onu kabul edeceklerini söylemişti.¹⁰³ Napier'in 3 Ekim 1874'te Kelat'da görüştüğü bir Merv Tekesi'nden duyarak kaydettiği "kendilerinden üstün olarak Devlet-i İngiliz'i (İngiltere), dindaşları olan Afganları ve geleneksel bir saygı duydukları Devlet-i Rum'u (Osmanlı Devleti) gördükleri" yönündeki ifadeleri¹⁰⁴ Merv Tekelerinin bu yıllar himayesini aradıkları devletlere de işaret ediyordu. Tekeler vahada saldırıya uğramadan yaşayabilmek dışında hiçbir şey

---

Toktamışların tamamı Ruslarla iyi ilişkiler geliştirme meylinde iken Utamışlar Ruslarla barış yapmak istemiyordu ve eğer Ahal'a gelecek olurlarsa biz de Merv'e gideriz diyorlardı. Nihayet çoğunluğun eğilimi üzerine Ruslarla ve Yomutlarla barış yapılmasına karar verildi. Bunun üzerine 19 Şubat 1875 günü 20 Teke aksakalı Krasnovodsk üssüne giderek ellerindeki Yomut esirlerini teslim ettiler. Ahal'ın çoğunluğunun Ruslarla barış içinde yaşamak istediğini bildirdiler. Bu tarihten sonra Teke kervanları Krasnovodsk'a gitmeye başladılar. Ancak Utamışların çoğu bu barıştan memnun değildi. Bunun üzerine Merv'deki Govşut Han'a bir elçi göndererek Ahal'daki bazı Tekelerin Ahal'da Rus yanlısı olduğunu ve burayı Ruslara teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Merv'den Ahal'a birçok aksakal ve Govşut Han'ın kardeşi Hudayberdi Han liderliğinde büyük bir kuvvet sevk edildi. Toplanan yeni maslahat Ruslarla bütün ilişkilerin kesilmesine karar verdi. C. Davletov, - A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmenii K Rossii*, s. 93 – 94.

¹⁰² ЦГВИА, ф. 1396, Шт. ТуркВО, оп. 2, д. 90, лл. 243-246.

¹⁰³ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 5.

¹⁰⁴ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 37.

104 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

talep etmiyor ve güvenlik garantisi karşısında yağma akınlarından vazgeçmeyi taahhüt etmeye hazırlardı.¹⁰⁵ Öte yandan Govşut Han, bu yılda Merv'deki askeri gücünü de artırmaya yönelik çaba gösterdiği ve düzenli birliklerin sayısını artırdığı anlaşılıyor. Govşut Han liderliğindeki Merv Tekeleri 1874 yılında vahayı ziyaret eden Kazak Sultanı Kenesarı'nın torunu Sadık Töre'ye on serdarın komutasında on bin atlıdan oluşan kuvvet vermeyi teklif etmişlerdi.¹⁰⁶ Bu tarihten önce Merv Tekelerinin bu sayıda organize bir kuvvete sahip olduklarına dair bilgi yoktur.

Görünüşe göre Afganistan'ın ardından Govşut Han 1875 yılında Kaçarların himayesine girmek için bir teşebbüste daha bulundu. İngiltere'nin Tahran Orta Elçiliği tarafından yazılan rapora göre 1875 yılının sonunda doğru Govşut Han, Kaçarların Horasan valisine başvurarak eğer kabilesinin bir kısmının Serahs'ta yerleşerek burada ekip biçmesine izin verilirse Horasan sınırlarını Türkmen akınlarından koruma işini üstleneceğini yazdığı kaydedilmiştir. Ancak İngiltere'nin

---

¹⁰⁵ G. C. Napier, *Collection of Journals and Reports*, s. 39.

¹⁰⁶ Hive'nin işgalinden sonra bir süre Çarçuy'da ve Yomut Türkmenleri arasında yaşayan Sadık Töre, muhtemelen 1874 yılında Merv'e gitti. Burada Govşut Han'la görüştü ve Ahal Teke Hanı Nur Berdi Han'ın eşi Gülcemal Hatun tarafından yedi ay misafir edildi. Merv Tekeleri Sadık Töre'nin de katıldığı bir maslahat düzenlediler. Maslahatta Nur Berdi Han da katıldı. Türkmenler Sadık Töre'ye "Kazaklar ve Türkmenler aynı soydan geliyor. Sen bir Kazak hanının oğlusun. Bizim himayemize başvurduğun için biz, bütün Türkmenler sana yardım etmeye karar verdik. Sana on serdarın komutası altında on bin atlı vereceğiz. Bu on bin kişi ile Çarçuy'u bas ve Emir'in ailesini ele geçir. Onları senin ailenle değiştireceğiz. Buna ne dersin? dediler. Ancak Sadık Töre, Müslüman bir ailenin esir edilmesini uygun bulmadı. Kendisinin Herat'a gönderilmesini istedi. Nur Berdi ve Govşut Hanlar bu öneriye sıcak baktılar ve Sadık Töre'yi kırk atlı eşliğinde Kabil Emiri Şir Ali Han'ın oğlu Yakub Serdar'a gönderdiler. E. T. Smirnov, *Sultanı Kenesara i Sadık (Biografiçeskie Oçerki Sultana Ahmeta Kenesarina)*, Tipo-Litografiya S. P. Lahtina, Taşkent 1889, s. 50 – 51. Sadık Töre için bkz. Murat Özkan, "Mücadeleden Teslimiyete: Türkistan Müdafaasında Sadık Töre", *Bellekten*, Cilt: XXXIII-Sayı:298-Yıl: Aralık 2019, s. 1003 – 1031.

Tahran orta elçisi İranlıları bu teklifi kabul etmeme yönünde ikna etmeye çalışmıştı. Zira ona göre Türkmenler yağmacılıktan vazgeçmeyecekleri gibi Serahs'ta Meşhed'e yakın bir üs elde etmiş olacaktı. Ayrıca Rusların Ahal ve Etek'e yerleşmeye kararlı idiler ve gelecekte Serahs'tan bu bölgeye yapılacak bir Türkmen saldırısından da İran sorumlu tutulabilecekti. İran hükümeti de İngiliz orta elçisinin bu tavsiyesine uydu. Bu arada Govşut Han Meşhed'de bulunduğu sırada kendisine sadece günde 25 kran verildi. Dönüşte de sadece bir Kirman şalı hediye edildi. Öte yandan yanındakilere de hilat verildi. Bu muamele Govşut Han'ın oğlunu (Baba Han) öyle incitti ki Merv'e döner dönmez Horasan'ı yağmalayacağına yemin etti.¹⁰⁷ Bu teşebbüsten sonra Govşut Han'ın yeniden Afgan otoritelerine başvurduğuna dair bir bilgi vardır. İngiliz Hindistanı istihbarat yazışmaları kapsamında Kabil'den gelen 27 Temmuz 1876 tarihli raporda Türkmenlerin uzun süredir atlarını satmadıkları ve atların Ruslarla mücadelede lazım olabileceklerini düşündükleri, ancak Govşut Han'ın kardeşinin 70 atla Herat'a geldiği, bu vesileyle Herat Vali Yardımcısı Ahmed Han'la görüştüğü, yanında Emir'e sunulmak üzere Merv hanlarından bir mektup getirdiği kaydedilmiştir. Emir ise mektubun Kabil'e gönderilmesi, gelen kimseye de sözlü güvence verilerek ve cevabın Merv'e gönderileceği söylenerek Türkmen bölgesine geri gönderilmesi cevabı verilmiştir.¹⁰⁸

Öte yandan Baba Han Meşhed'de Horasan'ı yağmalayacağı yönünde verdiği sözü tutmuş gibi görünüyor. Zira 1876 yılına değin Horasan'a yönelik yoğun Teke saldırıları Tahran'da ciddi endişeye yol açıyordu. Bu akınlar nedeniyle 1876 yılının bahar aylarında Merv'e bir sefer düzenlenmesi de düşünüldü. Ancak İran dışişleri bakanı bu sefere karşıydı. Zira Osmanlı ile doğu sınırında yaşanan kritik gelişmeler nedeniyle buradan büyük bir kuvveti çekmek hiç de uygun olmazdı. Bu nedenle sefer ertelendi. 1876 yılının Haziran'ında Türkmenler Haf,

¹⁰⁷ *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 32.

¹⁰⁸ *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 30.

Bucnurd'un yakınındaki bir köy, Türbet, Mahmudabad, Hasanabad bölgelerine saldırdılar.¹⁰⁹

Böylece Kaçar yetkilileri Türkmen meselesi konusunda oldukça zor durumda kalmış ve Türkmenlerin himaye taleplerini kabul etmek onlara da uygun bir seçenek olarak görünmeye başlamış olmalıdır. 17 Ekim 1876'de Merv'deki kabileleri temsilen 60 lider İran'a itaat bildirme üzere Meşhed'e gitti. Burada yerel yetkililer tarafından iyi karşılanmadıkları gibi talepleri dikkate alınmadı. 15 Şubat'ta geri gönderildiler. Ardından Nasrullah Han Cemi isimli yerel bir memur Merv'e gönderilerek bu heyetin gerçekten Türkmenleri temsil edip etmediğinin öğrenilmesi talep edildi. İlgili memur Merv'de Govşut Han liderliğinde bir heyet tarafından karşılandı. İran'ın 1000 kişilik atlı bir Türkmen kuvvetinin ücretini ödemesi ve Tekelerin Serahs'ta yerleşmelerine izin vermesi halinde Teke kabilesinin İran'a itaat edeceği tekrarlandı. Bunun karşılığında Tekeler de yağmalamayı bırakacaktı. Ancak heyetteki İran memurları 1861'de ele geçirilmiş olan toprakların iadesini talep ettiler. 6 Temmuz'da 60 kadar Merv lideri ile Meşhed'e döndü. Bu sırada, 1877 yılının Temmuz ile Eylül ayları arasında Govşut Han öldü ve yerine büyük oğlu Baba Han geçti. Devam eden görüşmelerde İranlılar genç Teke liderlerinden 50 kadarının İran hizmetine girerek kabilesini yağmadan uzak tutmakla görevlendirilmesini, otuz akın liderinin Meşhed'de ikamet etmesini, liderlerin ve akıncıların ücretlerinin İran tarafından ödenmesini teklif ediyordu. Bunun üzerine Şah'ın emriyle Horasan valisi bir meclis düzenleyerek Mervlileri burada dinledi. Merv Tekeleri kendilerinden bin kişilik atlı grubu teşkil edilmesini talep ediyor ve bu atlıların yarısının başka bir yerde görevlendirilmesini kabul ediyorlardı. Ayrıca 50 genç Teke liderinin Meşhed'de rehin tutulmasını da kabul ediyorlardı. Bu şartların kabulü halinde Merv'de İran bayrağı çekmek Şah adına para basmayı kabul ediyorlardı. 2 Ekim'de Merv'in itaatini kabul edildi. 9 Kasım'da 35 Teke lideri Tahran'a giderek Şah'ın huzuruna çıktı. Şah, önceki Horasan valisinin tavsiyesiyle Govşut Han'ın

---

¹⁰⁹ *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 32 - 33.

oğullarının Tahran'ı ziyaret etmesini, ayrıca liderlerin ailelerinin de Meşhed'e getirilmelerini istedi. Türkmenler ailelerin de rehin olarak Meşhed'e götürülmesini kabul etmediler ve görüşmeleri sonlandıracaklarını bildirdiler. Nihayet Merv Tekeleri ile İran şahı arasında 1877 yılının Aralık ayında anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre Merv Türkmenleri İran'a bağlılık bildirecek, akınlar tamamen durdurulacak, Merv'de İran bayrağı dalgalanacak, her urugdan 250 kişi olmak üzere bin atlı Meşhed'e gönderilecek ve şehirde Şah'ın bir temsilcisi ikamet edecek ve Tekelerin dört uruğundan yüz önde gelen kişi aileleri olmadan Meşhed'de ikamet edecekti. Buna karşılık İran da Merv Tekelerin tebaa olarak tanıyacak ve onları koruyacak, Meşhed'e gönderilecek rehlinin giderlerini karşılayacak, bin Türkmen atlısının ücretlerini ödeyecek, bin Teke ailesinin Eski Serahs ve buraya bitişik Tecen'deki araziye yerleşmesine izin verecekti.¹¹⁰ Uzunca bir müddet bu mesele hakkında kaynaklarda bir bahis yok iken 1879 yılına ait bir rapordan bu meselenin 1879 yılında rehin verilmemesi ve topların teslim edilmemesi nedeniyle sürüncemede bırakıldığı anlaşılıyor.¹¹¹

¹¹⁰ *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 35 – 40; Govşut Han bu görüşmeler devam ederken ölmüş olmalıdır. İngiltere'nin Meşhed Temsilcisi'nin 15 Eylül 1877 tarihli raporuna göre Govşut Han ölmüş ve yerine oğlu Baba Han geçmişti. Govşut Han'ın ölüm tarihi kaynaklarda genellikle 1878 yılı olarak gösterilir. Ancak bize göre bu bilgi doğru değildir ve doğru tarih 1877 yılının sonudur. 1881'in başından itibaren beş ay Merv'de bulunan İngiliz gazeteci Edmond O'Donovan, eserinde Govşut Han'ın 3 yıl önce öldüğünü yazmıştır. Bu yıllarda İngiltere'nin Hindistan politikasıyla ilgilenen gazeteci Demetrius Charles Boulger da Govşut Han'ın ölümünü 1877 olarak göstermektedir. *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 40; O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 270; Demetrius Charles Boulger, *The Celebrities of the Khanates and the Neighbouring States*, London 1880, s. 245.

¹¹¹ Meşhed Temsilcisi'nin İngiltere'nin İran Ortaelçisi R. Thomson'a yazdığı 19 Ocak 1879 tarihli raporda Baba Han'ın Horasan Valisi'ne bir mektup yazarak İran'la ilişkileri nedeniyle kabilesinin kendisini küçümsediği, eğer Horasan valisinin yapacak bir şeyi yoksa kendisine Tahran'a gitme ve meseleleri yoluna koyma izni vermesini yazdığı, Horasan Valiliği'nden ise cevaben Türkmenlerin İran topları ve ailelerini Serahs'a getirmedikçe İran bakanlarının Türkmenlerin

Govşut Han, ölümünün hemen öncesindeki aylarda Ahal Tekelerle Hazar Denizi kıyısında üslenmiş olan Ruslar arasında başlayan mücadeleye de destek oluyor ve bu mücadeleyi teşvik ediyordu. Kızılsu üs komutanı General Lomakin'in 21 Mayıs 1877 tarihli raporuna göre, Rusların Kızıl Arvat'ı işgali üzerine 12 Mayıs 1877 günü Türkmen ve Rus kuvvetleri arasında yaşanan çatışmadan sonra bölgeye yakın kalelerden Kızıl Arvat, Hoca, Karı Kala Göklenleri, Zau, Cengi, Kızıl Çeşme, Bamı ve Börme kale hanları Rusları tebrik etmek üzere Rus karargâhına gelmişti. 12 Mayıs'ta gerçekleşen çatışma sonrasında Ahal Tekeler Govşut Han'dan yardım istemişlerdi. Govşut Han, Ahal Tekeleri Ruslara karşı mücadeleye teşvik ediyordu.¹¹² 28 Mayıs 1877 tarihli raporunda edindiğini ifade ettiği bilgiye göre ise Nur Berdi Han 12 Mayıs günü Rus - Teke çatışmasının ardından Ruslara saldırmak üzere kuvvetler topladığı, Kızıl Arvat geçidindeki bütün pınarları ve Krasnovodsk yolundaki bütün kuyuları doldurduğu, Govşut Han'ın da Merv'den destek kuvvet ve top gönderdiğini kaydetmiştir.¹¹³ 9 Temmuz 1877 tarihli raporunda Ahal'da Ruslara saldırmak üzere büyük birliklerin toplandığı, ayrıca Govşut Han'ında Merv'de on bin kişilik bir kuvvet topladığı bilgisine yer verilmiş ve eğer Ahal'a ilerlenmeyecekse Kızıl Arvat birliğinin burada bulunmasının yararsız ve masraflı olacağı ifade olunmuştur.¹¹⁴ Lomakin'in birliği 1877 yılının Temmuz ayında Kızıl Arvat'tan ayrılarak Kızılsu üssüne geri döndü.¹¹⁵ Bu olay sırasında Türkmenlerle Ruslar arasında yaşanan çatışmalara Govşut Han'ın dâhil olup olmadığına dair bilgi yoktur.

---

ifadelerine güvenmeyeceği cevabını verdiği kaydedilmiştir. *Precis of Correspondence Relating to Affairs in Central Asia*, s. 54.

¹¹² ЦГИА Груз. ССР, ф. 545, д. 1438, л. 59-61. 12 Mayıs 1877 günü Kızıl Arvat'taki Yalçın Ata geçidinde Rus birlikleri ile Türkmenler arasında ilk çatışma gerçekleşti. Albay Navrotskiy'in birliği Nur Berdi Han'ın yönettiği süvari ve piyadelerin saldırısına uğradı. Rus birliklerine takviye gelince Türkmenler çekildiler. C. Davletov - A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmenii*, s. 24

¹¹³ ЦГИА Груз. ССР, ф. 545, д. 1438, лл. 56-57.

¹¹⁴ ЦГИА Груз. ССР, ф. 545, д. 1438, лл. 74-78.

¹¹⁵ C. Davletov, - A. İlyasov, *Prisoedineniye Turkmenii K Rossii*, s. 136.

Öte yandan Govşut Han'ın ölümünden sonra Merv'de bütün Merv Tekeleri adına diplomatik görüşmeleri yürütebilecek bir otoritenin kalmadığı anlaşılıyor. Govşut Han'ın ölümünün ardından Merv halkı Ahal Teke lideri Nur Berdi Han'ı şehri yönetmek üzere Merv'e davet ettiler. Ancak Nur Berdi Han, bu hususta Govşut Han kadar etkin olamadı. Bilhassa Merv'deki yasavul teşkilatını da bir arada tutamadı. Nur Berdi Han'ın 1880 yılının ortasında vefatının ardından Merv'de hanlık Kaçar Han, Baba Han ve Halli Han arasında el değişti. Nihayet ortak bir han üzerinde uzlaşamayan Tekelerin Toktamış ve Utamış urugları kendilerine ayrı birer han seçtiler.¹¹⁶ 1881 yılında Tekelerin Utamış bölümünün başında Baba Han ve Toktamış bölümünün başında Aman Niyaz han olduğu üzere Merv Tekeleri birbirine denk iki han tarafından yönetiliyordu. O'Donovan'ın aktardığına göre kendisinin Merv'e ulaştığı 1881 yılının Ocak ayında Merv Tekeleri Kaçar Han isimli bir han tarafından yönetiliyor idiyse de bu han geçici olarak seçilmiş bir kuklaydı.¹¹⁷

Sonuç

Merv Tekelerinin bir devlet olarak kabul edilip edilemeyecekleri sorununu incelerken elbette bir topluluğun devlet olarak görülebilmesinin kıstaslarına ve bu nedenle de devletin kısa tanımına ihtiyaç vardır. Ayrıca kabilenin Etek bölgesinde veya Serahs'ta yaşadığı dönemde neden devlet olarak görülemeyeceği ve sosyal organizasyonlarının devlete evrildiği çizgiyi de tespit etmek gerekir. S. F. Nadel'e göre devlet bir miktar insan, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası ve belli bir yönetim biçiminden oluşan örgüt olarak görülebilir. Devletin yönetim ögesi (hükümet), merkezleşmiş, düzeni sürdüren ve yurttaşlarının bağımsız eylemlerde bulunmasına olanak tanımayan bir

¹¹⁶ Alihanov, *Mervskiy Oazis*, s. 15 – 16; Ekber N. Necef – Ahmed Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 245.

¹¹⁷ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s.121, 231 – 232.

110 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

nitelikte olmasını söyler.¹¹⁸ Cohen'in tanımlamasıyla erken devlet ise özet olarak merkezi erkin, toplum içindeki zorlayıcı gücün en büyük bölümü üzerinde denetime sahip bulunduğu merkezileşmiş ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir siyasal sistemdir.¹¹⁹ Bu tanım Merv Tekeleriyle ilgili değerlendirmeleri, kabilenin Serahs'ta bulunduğu dönemde gösterdiği sosyal organizasyon ile Merv'deki siyasi yapısı arasında devletleşme olarak kabul edilebilecek dönüşüm sürecini ortaya koymayı oldukça kolaylaştırmaktadır.

Yukarıdaki tanımlar ışığında kabilenin 1846 yılından sonraki faaliyetleri izlendiğinde, kabilenin bu bölümünün (Serahs Tekeleri ilgili tarihte Teke kabilesinin tamamını temsil etmiyordu. Ahal, Etek ve Merv'de de bu kabileye mensup Türkmenler vardı) siyasi yapısının geleneksel Türkmen siyasi yapısı olduğu anlaşılıyor. Bu yapının en belirgin özelliklerinden biri, kabile veya kabile alt birimlerinin çeşitli unvanlara sahip yöneticilerinin, yöneticiden çok kabile sözcüsü vasfı taşıdığı ve bu yönüyle kabilenin geleneksel Türkmen kabile kurumları ve anlayışı çerçevesinde idare edildiği anlaşılıyor. Bu dönemde Oraz Han ve Govşut Han Tekelerin Utamış ve Toktamış bölümlerinin hanlarıydı ve eylemlerinde kabile meclisine karşı sorumlu idiler. Govşut Han'ın kabile üzerinde etkinliğini artırması 1855 ile 1860 yılları arasında olmalıdır. Kaynaklarda bu döneme ait bilgilerde Govşut Han'ın adının artık Oraz Han veya diğer hanlarla birlikte değil, tek başına ve kabilenin lideri olarak anıldığı görülüyor. Bilhassa 1855 yılında Hive'ye karşı kazanılan askeri başarı bu durumda etkili olmuş olmalıdır.

Türkmenlerde otoriter bir liderin bulunmadığını ve her bir Türkmen'in kendi yönetici olduğu yönünde köklü bir anlayışın mevcudiyetinden söz etmiştik. Bu durumun istisnası kabilenin ortak

---

¹¹⁸ Henry J. M. Claessen - Peter Skalnik, "Erken Devlet: Kuramlar ve Varsayımlar", *Erken Devlet: Kuramlar, Veriler, Yorumlar*, Henri J. M. Claessen - Peter Skalnik, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1993, s. 24.

¹¹⁹ Ronald Cohen, "Devletin Kökenleri - Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet: Kuramlar, Veriler, Yorumlar*, Henri J. M. Claessen - Peter Skalnik, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1993, s. 51.

hareketini icap ettiren zorlu süreçlerdi. Savaş, göç ya da başka bir zorlayıcı durumda Türkmenler geçici olarak bir han seçer ve ilgili çetin süreç atlatılıncaya değin bu hanın emirlerine tam olarak itaat ederlerdi. Bu durum, doğası gereği yukarıda Cohen'in tanımladığı erken devlet şartlarının oluşmasına da imkân vermekle birlikte geçici idi. Ancak 1846 yılında Türkmenlerin Sâlâr isyanına destek vermeleri sonrasında Kaçarların Türkmen toplulukları üzerine sürekli seferleri ve bunun yanında Hive'nin yılda birkaç kere Türkmen toprakları üzerine seferleri Türkmenleri uzun bir süre merkezi bir otorite tarafından yönlendirilmesi elzem askeri yapıya mecbur etmiş, böylece kabilenin geleneksel tutumunda var olan zorlu süreçlerde otoriteyi tanıma eğilimi de daimi bir nitelik kazanmış olmalıdır. Hive'nin yenilmesi sonrasında Kaçar baskısı, kabilenin Merv'e göç etmek zorunda kalması, burada Sarıklarla uzun süren çatışmalar ve hemen akabinde Kaçar ordusunun yenilmesi güçlü bir askeri organizasyon ve liderlik gerektiriyordu. Bütün bu süreçlerin başarıyla atlatılması Govşut Han'a büyük bir ün ve itibar kazandırmış, geçici olan hükmetme yetkisi de sorgulanmayan buyurucu bir liderliğe evrilmiştir.

Govşut Han'ın elde ettiği otorite çoğu kere kabilenin yaşadığı süreçlerin getirdiği mecburiyetlerin sonucu olarak görülebilir. Kabilenin 1860 yılından sonra içinde bulunduğu şartlar göçebe hayvancılık ve yağmacılık karışımı bir ekonomik yaşama imkân vermiyor ve yerleşikleşmeyi zorunlu kılıyordu. Bu durum geniş çaplı tarımsal faaliyet ve bunun bir vahada yürütülebilmesi için de baraj ve sulama teşkilatının kurulmasını icap ettiriyordu. Ayrıca büyük bir nüfusun mahdut bir vahada, sınırlı kaynaklarla sürdürülebilir varlığı ciddi bir organizasyon yeteneği ve otoriteyi gerekli kılıyordu. Kabilenin tecrübe ettiği uzun çatışma süreci ve daimi olarak çevre devletlerin istilasına uğrama tehdidi ihtiyaç halinde toplanan askerlerden öte düzenli bir orduyu elzem kılıyordu ve Govşut Han'ın 1860 yılında "yasavul" adı verilen bu tür bir askeri teşkilat kurduğunu biliyoruz. Ücretli bir teşkilat olması bakımından bu teşkilat, kabile ve urug aidiyetinin ötesinde doğrudan Govşut Han'a bağlı idi. Bu teşkilatın bir iç güvenlik teşkilatı

112 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

olmasının yanı sıra kabilenin başına buyruk yapısını kontrol edici ve merkezi otoriteyi sağlamada etkin bir araç olma özelliği de vardı.

1869 yılından sonra Tekelerin karşılaştıkları tehlike, Ruslar tarafından işgal edilme olasılığıydı. Bu süreçte Govşut Han'ın bir yandan savunma tedbirlerini artırırken bir yandan Tekeleri bu tehditten kurtarabilecek bir himaye arayışına girdiğini görüyoruz. Ayrıca 1870'li yıllar boyunca, yine Teke kabilesinin bir bölümü olan ve Merv Tekeleri ile güçlü bağları olan Nur Berdi Han liderliğindeki Ahal'daki Tekelere de Ruslarla mücadeleleri konusunda destek olmuş ve bu mücadeleyi teşvik etmişti. Bu süreçte bilhassa diplomatik münasebetlerde Merv Tekelerinin Kaçarlar ve Kabil Emirliği tarafından tanındığı, Govşut Han'ın da kabilesini temsilen bu devletlere elçi gönderebildiği anlaşılıyor.

Cohen'e göre bir siyasi teşekkülün devlet olması için gerekli hususlardan biri de bağımsızlıktır. Bununla birlikte bağımsız oldukları açıkça belli olan bazı erken devletlerin başka devletlere törensel nitelikte bir bağımlılık gösterdikleri görülür. Bu yükümlülük söz konusu erken devletin iç ve dış işlerine karışmalarına yol açmadıkça o devletleri bağımsız saymamak için ortada bir neden yoktur.¹²⁰ Bu yaklaşım ışığında, Merv Tekelerinin 1855 yılı sonrasında başka bir devlete bağlı olduklarına dair kaynaklarda bilgiye rastlanmaz. Buna karşın 1869 yılından sonra Tekelerin Rus istilası tehdidi karşısında çevre devletlerden himaye talep etmesi de bizce bağımsız olmadıkları şeklinde yorumlanamaz. Zira gerek Tekeler, gerekse diğer Türkmen toplulukları zaman zaman çevre devletlere bağlılık bildirmişlerse de bu bağlılık Türkmenlere hiçbir türde yükümlülük getirmedeği gibi hiçbir eylemlerini de sınırlandırmıyordu.

Govşut Han, iddia ettiğimiz devletleşme teşebbüsünde kabilesinde otoriteyi ele geçirdikten sonra yeni kurumlar kurmamış, ancak var olan kurumları geliştirmeye ve güçlendirmeye çalışmış ve bu kurumlar eliyle

---

¹²⁰ Claessen - Peter Skalnik, "Erken Devlet: Kuramlar ve Varsayımlar", *Erken Devlet: Kuramlar, Veriler, Yorumlar*, Henri J. M. Claessen - Peter Skalnik, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1993, s. 24

bir merkezi otorite, yöneten – yönetilen ilişkisi tesis etmeye gayret etmişti. Örneğin, yönetimin en üst organı olan meclis Türkmenlerde Govşut Han öncesinde ve sonrasında vardı. Meclise dair bilgilerden Türkmen meclislerinin aldıkları kararları icra etme kuvvetinden mahrum oldukları anlaşılıyor. Buna karşın Govşut Han'ın kurduğu yasavul teşkilatı meclisin aldığı kararları ve verdiği emirleri yerine getiriyordu. Benzer şekilde, Türkmenler bir savaş durumunda “ak evli” (ak öyli) adını verdikleri geçici savaş birliği toplarlardı.¹²¹ Govşut Han yasavul teşkilatı ile bu geleneği daimi askeri kuvvete dönüştürmüştü.

Yine birçok Türkmen bölgesinde karaul adı verilen kabile gözcülerinin varlığı kaynaklara yansımıştır.¹²² Govşut Han devrinde bu yapı düzenli bir teşkilata dönüştürülüp başına da memurlar atanmıştı. Bunun dışında Govşut Han'ın kurdurduğu bendin ve sulama kanallarının çalışır durumda olmasını sağlamak üzere bir kethüda¹²³, kale inşaatı işlerinin yönetimi için bir görevlinin olması,¹²⁴ diğer Türkmen topluluklarında görülmeyen bir uygulama olarak, hanın çadırının önünde hanlığına işaret eden bir bayrağın bulunması¹²⁵, hanın yönettiği topluma karşı görevlerinin belirginliği¹²⁶, Govşut Han'ın, birbirine gevşek bağlarla bağlı kabileler topluluğu görüntüsü veren bir Türkmen kabilesini, yeni şartların getirdiği zorunlulukla devletleşirmeye teşebbüs ettiğinin işaretleridir.

¹²¹ S. N. İomudskiy, "O Perejtkah Rodovogo Bitu u Skotovodov Zapadnoy Turkmenii v XIX v", *Sovyetskaya Etnografiya*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Baş Reaktör: S. P. Tolstov, Yıl: 1962, Sayı: 4, s. 53 – 53.

¹²² Yüzbaşı Tebelyev, "From the Journal of Captain G. Tebelyev, 1741", Peter Poullada, *Russian - Turkmen Encounters*, s. 85-101; P. M. Lessar, *Yugo-Zapadnaya Turkmeniya*, s. 47.

¹²³ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 190.

¹²⁴ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 377.

¹²⁵ O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 121.

¹²⁶ Merv'i sulayan bendi çalışır durumda tutmak Han'ın en önemli göreviydi. Bunun dışında yönetilen topluluğun Han'a doğrudan başvurabilmesi yolunu açık tutmak da Han'ın görevleri arasındaydı. O'Donovan, *Merv Oasis II*, s. 184, 289 - 290.

114 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Bütün bunların yanında Merv Tekelerinin oluşturduğu siyasi teşekkül tam olarak devlet özellikleri de göstermediğini belirtmek gerekir. Öncelikle, bu topluluk çevre siyasi teşekküller tarafından tanınıyor olmakla birlikte, kurulan diplomatik ilişkilere yakından bakıldığında Han'ın bizzat temas kurduğu veya akrabalarını bu iş için görevlendirdiği görülüyor. Topluluğun belirgin bir ekonomik teşkilatı kaynaklara yansımış değildir. Nihayet topluluğun siyasi nizamının Govşut Han'ın ölümünün ardından bozulması bakımından, devletleşme teşebbüsünün akim kaldığı anlaşılıyor.

Kaynakça

Abdussettar Kazı, *Kniga Rasskazov o Bitvah Tekintsev: Turkmenskaya İstoriçeskaya Poema XIX veka*, Çeviren ve Notlandıran: A. N. Samoyloviç, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg, 1914.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, Çev. Ekber N. Necef - Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef - Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

Alihanov, *Mervskiy Oazis i Dorogi Veduşiya k Nemu*, St. Petersburg, 1883.

ANDREWS, Peter Alford, "Horasan'ın Beyaz Evleri: İranlı Yomut ve Göklenlerin Keçe Çadırları", Çev. Resul ŞAHSİ, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2019, s. 171 - 224.

ANNANEPESOV, Murad, *Hozyaystvo Turkmen V XVIII-XIX vv.*, Edt. : L. Dryamova, Aşgabat, 1972.

ATAMEMMEDOV, N. V. *Turkmen Hanları ve Serdarları*, Turkmenistan İlimler Akademiyası Entsiklopediya Neşriyatı, Aşgabat 1992.

ATANIYAZOV, Soltanşa, *Şecere (Türkmen'in Soy Ağacı)*, Türkmen Türkçesinden Çeviren: Seyitnazar Arnazarov – Nergis Biray, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

BAKER, Valentine, *Clouds in the East: Travels and Adventures on the Perso-Turkoman Frontier*, Londra, 1876.

BARTHOLD, V.V., "İstoriya Kulturnoy Jizni Turkistana V. Uzbektsiye Hanstva", *Soçineniya*, C. II, 1. Bölüm, İzdatelstvo Bostoçnoy Literaturı, Moskova, 1963, s. 268 - 293.

BARTHOLD, Vasili Vladimiroviç, "A History of the Turkman People", *Four Studies on the History of Central Asia*, Çev. V. and T. Minorsky, C. III, Brill, Leiden, 1962.

BASSETT, James, *Persia The Land of the Imams, A Narrative of Travel and Residence 1871-1885*, Glasgow - Edinburg - Dublin, 1887.

BEYOĞLU, Ağacan, *Türkmen Boylarının Tarih ve Etnografyası*, İstek Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

BLOCCQUEVILLE, Henri De Couliboeuf, *Türkmenler Arasında*, Çev. Rıza Akdemir, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

BOULGER, Demetrius Charles, *The Celebrities of the Khanates and the Neighbouring States*, Londra, 1880.

BREGEL, Yu. E. *Dokumentı Arhiva Hivinskih Hanov Po İstoriii i Etnografii Karakalpakov*, İzdatelstvo Nauka, Moskova, 1867.

BREGEL, Yu., *Harezmskiye Turkmeni B XIX Veke*, Akademiya Nauk SSSR, İstitut Narodov Azii, Moskova, 1961.

CONOLLY, Arthur, *Journey to the North of India, overland from England, through Russia, Persia, and Affghaunistaun*, Düzenlenmiş İkinci Baskı, C. II, Londra, 1838.

DAVLETOV, C. - İLYASOV, A., *Prisoedineniye Turkmenii K Rossii*, Edt. : A. K. Karriyev - H. A. Halfin, İlim Yayınları, Aşkabat, 1972.

Demetrius Charles Boulger, *The Celebrities of the Khanates and the Neighbouring States*, Londra 1880.

Ebu'l Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, Çağatay Türkçesinden Çeviren: Rıza Nur, Sadeleştiren: Yunus Yiğit, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

116 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime Türklerin Soy Kütüğü*, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, ty.

FRASER, James B., *A Winter's Journey (Tatar) From Constantinople to Tehran; with Travels through Various Parts of Persia*, C. II., Londra 1838.

FRASER, James B., *A Winter's Journey (Tatar) From Constantinople to Tehran; with Travels through Various Parts of Persia*, C. II., Londra, 1838.

GEİSS, Paul Georg, "Türkmen Kabileciliği", Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 85 - 103.

GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri (Siyasî ve Dinî Tarihi)*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul, 2000.

GÖMEÇ, Saadetin Yağmur, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2015.

GRODEKOV, N. İ., *Voyna v Turkmenii, Pohod Skobeleva v 1880 - 1881 gg.*, C. I, St. Peterburg 1883, s. 68.

HAYİT, Baymirza, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Almanca'dan Çev. Abdülkadir Sadak, Otağ Yayınları, İstanbul, 1975.

İBRAGİMOV, Şagimardan Mryasoviç, "Nekotoriye Zametki o Hivinskih Turkmenah i Kirgizah, (İz Zapisnoy Knijki), *Voyenniy Sbornik*, No 9, Yıl: 1874, s. 133-163.

IRONS, William, "Siyasi Bir Seçim Olarak Göçebelik", Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2019, s. 47-85.

İHSANOV, A. R., "Turkmeni - Tekintisi v XVII - Naçale XVIII V.", *Turkologičeskiy Sbornik 2011 - 2012, Političeskaya i Etnokulturnaya İstoriya Turkskih Narodov i Gosudarsv, Nauk - Vostoçnaya Literatura*, Moskova, 2013, s. 151 - 170.

İOMUDSKİY, S. N., "O Perejtkah Rodovogo Bitu u Skotovodov Zapadnoy Turkmenii v XIX v", *Sovyetskaya Etnografiya*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Baş Reaktör: S. P. Tolstov, Yıl: 1962, Sayı: 4, s. 53-53.

İskender Beg Münşi, *Tarih-i Alemara-yi Abbasi (History of Shah Abbas the Great)*, C. II, Çev. Roger M. Savory, Westview Press, Kolarado, 1978.

İstoriya Turkmesnkoy SSR, C. 2, 2. Kitap, 5 Naçala XIX. Veka Do Belikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoj Rovolitsii, Editörler: A. Karriyev, O. K. Kuliyev, M. E. Masson, İzdatelstvo Akademik Nauk Turkmenskoy SSC, Aşkatat 1957.

KARELİN, G. S., "Puteşestviya G.S. Karelina po Kaspiyskomu Moryu", *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obşçestva po Obşçey Geografii*, C. X. St. Petersburg, 1883, s. 161- 497.

KARELİN, G. S., "Puteşestviya G.S. Karelina po Kaspiyskomu Moryu", *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obşçestva po Obşçey Geografii*, C. X. St. Peterburg, 1883, s. 161- 497.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin*, Hazırlayanlar: Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

KAYHAN, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi, 1. Baskı, Konya, 2001.

KNIGHTING, David Aaron, *Ivan Khokhlov: Russian Envoy to the Court of Imam Quli Khan*, İndiana Üniversitesi Orta Avrasya Çalışmaları Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İndiana, 2008.

KÖNİG, Wolfgang, *Die Achal-Teke: Zur Wirtschaft und Gesellschaft einer Turkmenengruppe im XIX Jahrhundert*, Berlin, 1962.

MARVIN, Charles, *The Russians at Merv and Herat, and Their Power of Invading India*, W. H. Allen & Co., 13 Waterloo Place, Pall Mall. S. W. Publishers to India Office, Londra 1883.

Materialı po İstorii Turkmen i Turkmenii, C. I, VII-XV vv. : Arabskie i Persidskie istoçniki, Edt. S. L. Volin, A. A. Romaskeviç, A. Yu. Yakubovskiy, Moskova - Leningrad, 1939.

Materialı po İstorii Turkmen i Turkmenii, C. II, İranskıe, Buharskie i Hivinskie istoçniki,, Edt. V. V. Struve - A. K. Borovkova - A. A. Romaskeviça - P. P. Ivanova, İzdatelstva Akademii Nauk SSSR, Moskova - Leningrad, 1938.

MİHAYLOV, F. A. - BOGOLYUBOV, A., *Tuzemtsi Zakaspiyskoy Oblasti i İh Jizni*, Aşkatat, 1900.

118 Govşut Han Liderliğinde Merv Tekeleri'nin Devletleşme Teşebbüsü

Mirza Abdu'l-Azim Sami, *Tarih-i Selâtin-i Mangitiyye (Istoriya Mangitskih Gosudarey)*, Izdanie Teksta, Predislovie, Prevod i Primeçaniya L. M. Epifanovoy, Akadamiya Nauk UzSSR, Institut Vostokovedeniya Moskova 1962.

Muhammed Ali el-Hüseyni, “Ceng-e-Merv” *Kak Persidskiy İstoçnik po İzuçeniyu İstorii Yujnogo Turkmenistana Seredinı XIX v.*, Çeviren ve Notlandırın: M. Saparov, İlim, Aşkabat, 1990.

Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safa ff Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.

N. İ. GRODEKOV, *Voyna v Turkmenii, Pohod Skobeleva v 1880 - 1881 gg.*, C. I, St. Petersburg, 1883.

NAPIER, G. C., *Collection of Journals and Reports Recieved From Captain The. Hon. G. C. Napier*, Bengal Staff Corps, on Special Duty in Persia, Londra, 1876.

NECEP, Ekber N. - ANNABERDİYEY, Ahmed, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Nikolay MURAVYEV, *Muraviev's Journey to Khiva through the Turkoman Country*, Foreign Department Press, Kalküta, 1870.

O'DONOVAN, Edmond, *The Merv Oasis; Travels and Adventures East of the Caspian During the Years 1879-80-81 Including Five Months Residence Among the Tekkes of Merv*, C. I-II, Smith, Elder & Co., Londra, 1882.

ÖZKAN, Murat, “Mücadeleden Teslimiyete: Türkistan Müdafaasında Sadık Töre”, *Belleten*, Cilt:LXXXIII-Sayı:298-Yıl: Aralık 2019, s. 1003 – 1031.

S. N. İomudskiy, "O Perejtkah Rodovogo Bitu u Skotovodov Zapadnoy Turkmenii v XIX v", *Sovetskaya Etnograiya*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Baş Reaktör: S. P. Tolstov, Yıl: 1962, Sayı: 4, s. 53 – 53.

SARAY, Mehmet, *The Turkmens in the age of Imperialism; A Study of the Turkmen People and Their Incorporation into the Russian Empire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

SELA, Ron, "Rusların Hive'yi İşgali ve Yomut Türkmenleri Katliamı", Çev. Resul Şahsi, *Türkmenler Üzerine Makaleler*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 261-287.

Shir-Muhammad Mirab Munis - Muhammad Riza Mirab Agahi, *Firdaws al-Iqbal: History of Khorezm*, Çev. Yuri Bregel, Leiden, 1988.

SMİRNOV, E. T., *Sultanı Kenesara i Sadık (Biografiçeskie Oçerki Sultana Ahmeta Kenesarina)*, Tipo-Litografiya S. P. Lahtina, Taşkent 1889.

STEWART, Charles Edward *Through Persia in Disguise: With Reminiscences Of The Indian Mutiny*, Edt. Basil STEWART, George Routledge & Sons, Ltd., Londra 1911.

SÜMER, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I-II*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999.

ŞTEYNBERG, Yevgeniy Lvoviç, *İstoriya Britanskoy Agressii na Srednem Vostoke*, Voenizdat, Moskova, 1951

ÜKTEN, Selim Serkan, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500 - 1868)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015.

VAMBERY, Arminius, *Travels in Central Asia: Being the Account of a Journey from Teheran Across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarcand*, Londra John Murray 1864.

WOLFF, Joseph, *Researches and Missionary Labours among the Jews, Mohammedans, and Other Sects*, Londra, 1835.

